

SMD

SLOVENSKO
MUZEJSKO
DRUŠTVO

ZBOROVANJE SLOVENSKEGA MUZEJSKEGA DRUŠTVA

KRANJ, 11.–12. 10. 2013

**ZBOROVANJE
SLOVENSKEGA
MUZEJSKEGA
DRUŠTVA**

Kranj, 11.–12. 10. 2013

ISSN 2232-6359

MUZEJSKA KNJIŽNICA

8

Zbornik izdalo:
SLOVENSKO MUZEJSKO DRUŠTVO

Uredniški odbor:
Verena Štekar-Vidic, Barbara Ravnik, Mateja Kos, Ida Gnilšak

Urednica:
Ida Gnilšak

Lektorica:
Jerneja Jelovčan Koselj

Oblikovala:
Barbara Bogataj Kokalj

© Slovensko muzejsko društvo, 2013
Naklada: 350 izvodov

Na sprednji platnici:
Kristijan Pajer, Kranj, 60. leta 19. stoletja, fotografija
(Gorenjski muzej, inv. št. F 1)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

o69(497.4)(082)

SLOVENSKO muzejsko društvo. Zborovanje (2013 ; Kranj)
Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Kranj, 11.-12.
10. 2013 / [urednica Ida Gnilšak]. - Ljubljana : Slovensko muzejsko
društvo, 2013. - (Muzejska knjižnica ; 8)

ISBN 978-961-93561-0-4
1. Gnilšak, Ida
268968192

Za vsebino v celoti odgovarjajo avtorji prispevkov.
Izid zbornika SMD je omogočilo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

KAZALO

Verena Štekar-Vidic PREDGOVOR	5
SKRB ZA DEDIŠČINO NAS POVEZUJE Sodelovanje med muzeji in Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije Moderatoriki: mag. Barbara Ravnik, dr. Mateja Kos	7
Damjana Pečnik KONSERVATOR/KUSTOS	8
Maja Lozar Štamcar SODELOVANJE MED MUZEALCI IN SPOMENIČARJI – PRIMER SNEŽNIK	13
Irena Lačen Benedičič PREMIČNA IN NEPREMIČNA DEDIŠČINA NAJ NAS POVEZUJETA IN USTVARJATA SINERGIJE	20
Zdenka Torkar Tahir SODELOVANJE MED VARUHI PREMIČNE IN NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE V PRIMERU GORNJESAVSKEGA MUZEJA JESENICE	24
Andrej Gaspari ARHIV ARHEOLOŠKEGA NAJDIŠČA IN NJEGOVA MUZEJSKA OBDELAVA	27
Verena Vidrih Perko KOMU PRIPADAJO ARHEOLOŠKE NAJDIBE? SLOVENSKI MUZEJSKI <i>HABEN ODER SEIN</i>	31
Andreja Brancelj Bednaršek O ARHEOLOŠKI DEDIŠČINI BELE KRAJINE IN PROBLEMIH V ZVEZI Z NJO	36
Uroš Bavec, Marinka Dražumerič ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE SLOVENIJE, OBMOČNA ENOTA NOVO MESTO. NEKAJ PRIMEROV DOBRE PRAKSE SODELOVANJA MED DVEMA KOMPLEMENTARNIMA USTANOVAMA	41

PREDGOVOR

Od leta 2010 Slovensko muzejsko društvo pripravlja zborovanja vsako leto. To za organizatorje ni najlažja zadolžitev, a odločitev podkrepljuje dejstvo, da se tako lahko muzealci ob posameznih temah pogosteje srečujemo in razpravljamo v živo. Tokratno zborovanje gosti Gorenjski muzej iz Kranja, ki ima od 2012 nove in prenovljene prostore in novo stalno razstavo *Prelepa Gorenjska*. Tudi to je bil eden od razlogov, da se srečamo v Kranju. Prešernovo mesto nas sprejema v prelepi dvorani stavbe mestne občine, kjer veje duh arhitekta Edvarda Ravnikarja, in v vzdrževanem starem mestnem jedru dva tisoč in večletne preteklosti, kjer sta bila pred nedavnim za muzej obnovljena grad Khislstein in Lovski dvorec. Hvala Gorenjskemu muzeju za sodelovanje in hvala tudi Mestni občini Kranj za podporo in gostoljubje.

Na 14. zborovanju Slovenskega muzejskega društva nadaljujemo z razmišljanjem o slovenskih muzejih v 21. stoletju in iskanju poti, kako naprej. V pričujočem dvojnem zborniku zaključujemo tematski del razprave, ki je bil sicer predviden že za predhodno zborovanje v Mariboru pod naslovom *Problematika zbiranja gradiva*, a smo ga zaradi prenatrpanosti programa predstavili. V letu, ki je sledilo, se je potem na tem področju kar nekaj dogajalo, med drugim je bil za najnovejšo številko *Arga* napisan niz člankov o zbiralni politiki v muzejih, o zbiranju in vrednotenju gradiva pa je potekalo tudi izobraževanje, ki ga je za vodstva muzejev pripravila Služba za premično dediščino in muzeje. Moderatorica, mag. Barbara Ravnik, je zato najprej zožila razmišljanje zgolj na tisti segment zbiranja, ki se tiče prevzema. Pod naslovom *Problematika prevzema gradiva med muzeji in Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije* je usmerila razmišljanje na odkrivanje, dokumentiranje, konserviranje in začasno hrambo novega muzejskega gradiva z vidika sodelovanja z Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS), na vključenost muzejskih strokovnih delavcev-kustosov in restavradorjev-konservatorjev že pri terenskih aktivnostih ZVKDS oziroma njihovih izvajalcev, saj le to zagotavlja optimalno obravnavo bodočih muzealij še pred prihodom v muzej. K pisanju in udeležbi na zborovanju je povabila tudi predstavnike Ministrstva RS za kulturo in kolege konservatorje, da izpostavijo svoje videnje te problematike in spregovorijo o svojih izkušnjah. Odzvalo se je osem referentov, ki se v prispevkih ne omejujejo zgolj na akt prevzemanja gradiva, pač pa govorijo o dobrih in manj dobrih praksah sodelovanja, odnosu konservator – kustos, terenski problematiki in poslanstvu muzejske, spomeniške, arheološke stroke. Zaradi tako razširjene osnove za debato je bil nazadnje sprejet končni naslov posveta SKRB ZA DEDIŠČINO NAS POVEZUJE. SODELOVANJE MED MUZEJI IN ZVKDS, ki tako omogoča še širšo razpravo. Npr. tudi o tem, ali smo se muzeji in zavod med seboj odtujili in pretirano vsak zase interpretiramo kulturno dediščino. So muzeji, zapisani premični dediščini, sami sebi v namen, zaprti in neživljenjski, ki ljubosumno in izolirano skrbijo za svoje fetiške – predmete? So celo postali ogroženi od spomeniškovarstvene ustanove, ki, se zdi, diktira tudi zakonodajo in je v prednosti kot člen v upravnem postopku gradnje, prenove objektov ter si tako lahko jemlje kompetence,

ki pritičejo muzejem? Kako ustvariti res dober dialog ob poznavanju in spoštovanju ene in druge stroke in kako vzajemno res dobro sodelovati, naj bi si odgovorili na kranjskem posvetovanju. Verjamem, da je razprava o tem še kako dobrodošla.

Nazadnje naj še spomnim, da imata obe ustanovi v Sloveniji, muzejska in spomeniškovarstvena, častitljivo tradicijo delovanja; muzejska gre proti dvestoletnici, spomeniškovarstvena pa letos praznuje sto let organiziranega varstva nepremične in z njo povezane premične in žive kulturne dediščine. Ob jubileju muzealci kolegom konservatorjem iskreno čestitamo z najboljšo vero v naše skupno poslanstvo!

*Verena Štekar-Vidic
muzejska svetovalka
predsednica Slovenskega muzejskega društva*

SKRB ZA DEDIŠČINO NAS POVEZUJE

SODELOVANJE MED MUZEJI IN
ZAVODOM ZA VARSTVO
KULTURNE DEDIŠČINE SLOVENIJE

Moderatoriki: mag. Barbara Ravnik in dr. Mateja Kos

Damjana Pečnik

konservatorska svetovalka

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Center za konservatorstvo

KONSERVATOR/KUSTOS

V letu, ko praznujemo stoto obletnico delovanja spomeniških služb v Sloveniji, je na mestu tudi vprašanje, kako sodelujejo pri prenovi kulturne dediščine konservatorji in kustosi. Prvi so strokovnjaki za njeno prenovu in drugi za vsebino. V preteklosti sta bili obe stroki med seboj bistveno bolj povezani in prepleteni. Kar nekaj uglednih kustosov je bilo obenem tudi konservatorjev, npr. dr. Cene Avguštin in dr. Sergej Vrišer. Njune dragocene izkušnje so še vedno naše vodilo pri pristopih k prenovi in k postavljanju muzejskih zbirk. Kot na vseh strokovnih področjih se tudi pri sodelovanju in povezovanju muzealcev in konservatorjev odraža pomanjkanje časa in prevelika usmerjenost zgolj v lastno stroko. Premalo je poglobljenega strokovnega sodelovanja in vse prevečkrat se srečujemo samo ob nujnih reševanjih skupnih problemov. Če pogledamo nazaj v zgodovino, lahko rečemo, da sta se v nekem časovnem obdobju stroki med seboj mogoče preveč oddaljili. Moje osebne izkušnje sodelovanja z muzealci so pozitivne in pri projektih, pri katerih smo sodelovali, sem se od njih zelo veliko naučila.

Moje prvo srečanje s popolnoma drugačnim, muzejskim pristopom do predmetov, predvsem pa do kulturne dediščine, je bilo v času študija, ko sem kot študentka sodelovala pri prenovi Pocarjeve domačije v Zgornji Radovni. Princip konservatorja je ohraniti čim več originalne arhitekturne substance, ohraniti originalne predmete na izvornem mestu in predvsem ohraniti duh domačije tak, kot da tam še vedno bivajo njeni lastniki. Raziskave hiše smo se lotili po arheološki metodi, predmete smo dokumentirali in jih zapisali na inventarne sezname in zelo pazili, da so bile inventarne številke zapisane na čim manj vidnih mestih.

Potem so se dela s svojim pristopom lotili muzealci. Najprej so »popravili« vse inventarne številke, da so bile vidne od daleč. Nato so začeli odbirati kose, ki bodo del muzejske zbirke v hiši, večino predmetov, predvsem drobne predmete pa so shranili v muzejske depoje. Torej popolnoma drugačen pristop.

In rezultat danes. Pocarjeva domačija je obnovljena po načelih konservatorske stroke, ohranjena je večina originalne substance. Predmeti v hiši in v gospodarskem poslopju pa so postavljeni »po muzejsko«. Obiskovalca ne nagovarja več zgodba prebivalcev, ki so stoletja živeli na Pocarjevi domačiji in ki so skrbno hranili vsak, še tako nepomemben predmet, npr. kose strmoglavljenega letala. Ostala je stavba, skozi odprtino v »hiši« pa je skupaj z dušami umrlih lastnikov odšla tudi duša domačije. Vodiči ne poznajo družinskih zgodb, ne poznajo malih zgodb posameznih predmetov, s tem pa se izgubljata tudi avtentičnost in pričevalnost prenovljene domačije. Ampak to je že druga zgodba.

Drugo srečanje z muzealci se je zgodilo pri prenovi gradu Jablje v Loki pri Mengšu. Moj prvi veliki projekt grajske prenove. Kot mlada konservatorica začetnica sem seveda najprej preverila, kako in kateri gradovi so bili obnovljeni v času po 2. svetovni vojni

in seveda kakšno vsebino imajo. Prva ugotovitev je bila, da zadnja desetletja zanje niso prinesla idealnih rešitev. Nekateri so bili spremenjeni v različne socialne ustanove (Hrastovec, Cmurek, Begunje ...). Pri večini »mestnih gradov« so za vzor prenove uporabljali preizkušeni recept, ki so ga arhitekt Anton Bitenc in kustosi Narodnega muzeja uporabili na Blejskem gradu – muzejska zbirka, gostilna, koncerti, spominki. Čas je pokazal, da Blejski grad kot eden od slovenskih simbolov lahko živi na ta način in da tudi lahko vzdržuje več drugih stebrov blejskega turizma. Tudi Ptujski grad je vsebinska krona vsega mesta in njegovih kulturnih funkcij. Takih je še nekaj mestnih gradov, v katerih so našle svoje domovanje muzejske zbirke. Ni pa to čudežna rešitev, ki bi pomagala preživeti tudi vsem ostalim neobnovljenim gradovom, zato je potrebno vanje prinesiti nove vsebine.

Osnovno vodilo pri oblikovanju idejne zasnove prenove gradu Jablje sta bila ohranjanje kakovostne grajske arhitekture in obnova izvorne podobe spodnjega dela grajske posesti z novimi poslovnimi in gospodarskimi vsebinami. Tlorisna arhitekturna zasnova gradu je zelo primerna za poslovno in konferenčno dejavnost, tako da smo lahko brez večjih posegov, ki bi degradirali grajsko arhitekturo, zagotovili sodobne poslovne, konferenčne in gostinske prostore. Grad je danes obnovljen in dobro deluje. Trenutno pa se nadaljujejo tudi priprave na prenovo prostora pod njim, kjer bodo umeščeni novi objekti. Ohranila se bosta nekdanja grajska hleva, ki bosta dobila novo poslovno in raziskovalno vsebino, in baročni parterni park. Grad je imel bogato opremo, ki se žal ni ohranila. Pred 2. svetovno vojno sta opremljen grad videla, opisala in fotografirala umetnostna zgodovinarja dr. France Stele in dr. Stane Mikuž. Ohranilo se je nekaj njune slikovne dokumentacije. Opis je objavljen v knjigi I. Stoparja, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji 1. Gorenjska, Območje Kamnika in Kamniške Bistrice*, Lj. 1997, str. 45–57.

Sl. 1: Slavnostna jedilnica v JV stolpu, poslikava F. Jelovška in slikane platnene tapete (foto: dr. F. Stele, 1930)

Od grajske opreme so se do danes ohranile samo slikane tapete, ki so dekorativno dopolnjevale podobo sob v prvem nadstropju. Slikane tapete je po 2. svetovni vojni spomeniška služba dala v hrambo Narodnemu muzeju. Ta je del tapet uporabil za zbirko na Blejskem gradu, del pa shranil v muzejske depoje. Konservatorsko izhodišče je bilo, da se tapete vrnejo na svoje izvorno mesto, seveda ob zagotavljanju ustreznih pogojev, ki jih bodo določili kustosi. Po prvih pogovorih s kustosi iz Narodnega muzeja ti niso bili ravno navdušeni nad vračanjem slikanih tapet na izvorno mesto. V tej točki imamo konservatorji in kustosi popolnoma drugačno stališče. Konservatorji želimo v največji možni meri ohraniti predmete na izvornem mestu, kustosi pa imajo predmete raje na varnem, tj. v muzejskih zbirkah in depojih, kjer lahko zagotavljajo optimalne pogoje za njihovo ohranjanje. Po izmenjavi argumentov za in proti smo se odločili, da se v grad na svoje izvorno mesto vrnejo samo tapete iz slavnostne jedilnice, saj so danes v drugih sobah v istem nadstropju urejene pisarne, kjer ne bi bilo možno zagotavljati ustreznih klimatskih pogojev niti varovanja. Ker so bile vse slikane tapete v slabem stanju, so bile restavrirane in maja 2006 vrnjene na svoje izvorno mesto v gradu. Danes skupaj s stensko poslikavo lepo zaokrožujejo baročno podobo slavnostne jedilnice in ohranjajo duh nekdanjih časov.

Sl. 2: Jedilnica po obnovi (foto: D. Pečnik, 2007)

Mislím, da je bila odločitev, da se slikane tapete vrnejo na izvorno mesto, pravilna, saj obiskovalcem mnogo več pomeni dožemanje originalnega prostora na izvornem mestu v njegovi arhitektonski in likovni celovitosti kot pa ogled v muzejski zbirki, ločeno od prostora, za katerega so bile ustvarjene.

Seveda taka rešitev ni vedno mogoča. Trenutno npr. ni možno vračati predmetov v dvorec Dornava, ki še čaka na prenovo in na ustrezno vsebino. Ti predmeti so danes del zbirke Pokrajinskega muzeja Ptuj, je pa potrebno v pripravo projekta prenove vključiti tudi kustose, ki se bodo skupaj s konservatorji in konservatorji-restavratorji odločili, katere predmete je možno in smiselno vrniti v dvorec, ko bo ta obnovljen in bo znova imel ustrezno namembnost.

Naslednja grajska prenova, ki je bila zelo močno povezana z muzealci, je prenova gradu Snežnik. Gre za najprepoznavnejši kulturni spomenik v Loški dolini. Prenova se je začela leta 2003 in končala 2007. Po vojni je bil grad s posestvom podržavljen. Postal je protokolarni objekt zaprtega tipa. Do šestdesetih let prejšnjega stoletja so vanj prihajali na počitnice funkcionarji izvršnega sveta, v sedemdesetih letih se je postopoma začel odpirati za ogled javnosti kot muzej bivalne kulture 19. stoletja. V osemdesetih letih so se začele v njem poleg ogledov odvijati še kulturne prireditve ter civilni poročni obredi. Danes je grad v lasti Republike Slovenije in v upravljanju Narodnega muzeja, s parkom in pristavami pa upravlja Ministrstvo za kulturo. Grad Snežnik je bil tudi eden prvih gradov, ki mu je bila v celoti posvečena številka časopisa za slovensko krajevno zgodovino – *Kronika*, v kateri so priznani slovenski strokovnjaki pomagali pri odkrivanju bogate preteklosti grajske arhitekture, kot tudi predmetov in oseb, povezanih z gradom in njegovo okolico. Ti zapisi so bili skupaj z drugim gradivom izjemno pomembni pri oblikovanju konservatorsko-restavratorskega projekta, ki ga je izdelal Restavratorski center.

Izhodišče prenove gradu je bilo ohranjanje originalne arhitekturne substance in ohranitev njegove namembnosti kot muzeja bivalne kulture 19. stoletja. Vse dopolnilne gostinsko-turistične dejavnosti pa bodo umeščene v grajske pristave. Temu izhodišču je bila podrejena celotna prenova, ki je tako že od samega začetka zahtevala vključevanje muzealcev, saj je Snežnik eden od dveh slovenskih gradov, ki je vojne vihre preživel z ohranjenjo notranjo opremo zadnjih lastnikov. Poleg tega so bili predmeti v upravljanju nacionalnih muzejev: za zbirko pohištva je skrbel Narodni muzej, za zbirko slik Narodna galerija in za drevak Etnografski muzej. Dr. Vesna Bučič in dr. Maja Lozar Štamcar iz Narodnega muzeja sta bili skupaj z grajsko oskrbnico Majdo Obreza Špeh izjemno dragoceni sodelavki pri raziskovanju zgodovine pohištva, pri določanju konservatorsko-restavratorskih posegov in seveda pri ponovni postavitvi zbirke. Neprecenljiva je izkušnja selitve celotnega grajskega inventarja v enem tednu na tri različne lokacije. Pohištvo smo začasno preselili v dvorec Dornava, slike v depoje Restavratorskega centra, drobni inventar in nagačene živali pa v grajske pristave. Pri tem je treba poudariti, da se pohištvo v dvorcu Dornava ni samo deponiralo, ampak se je postavila tudi začasna razstava. Zato je bilo potrebno izobraziti tudi lokalne vodnike in vse to v skromnih 5 delovnih dneh. Ko je bil v nadaljevanju projekta izbran konservatorsko-restavratorski atelje za prenovo pohištva, je bilo izjemno dragoceno strokovno sodelovanje dr. Maje Lozar Štamcar na rednih strokovnih nadzorih v restavratorski delavnici v Gradcu. Prav tako je bila izjemno dragocena njena pomoč pri ponovni postavitvi grajske zbirke, saj smo med obnovo prišli do nekaterih novih ugotovitev, kot npr.: knez Jurij Schönburg-Waldenburg iz Hermsdorfa, ki je kot dedič po svojem očetu postal lastnik posestva Snežnik, je z nemško natančnostjo označil grajske prostore in z enakimi številkami tudi kose pohištva, ki so bili namenjeni za njihovo opremo in prepeljani iz Nemčije. Tako smo lahko dokaj natančno rekonstruirali originalno postavitev pohištva zadnjih lastnikov. Z vzorčno prenovo, tako s statično sanacijo in celovito prenovo gradu, kot s konser-

vatorsko-restavratorskimi posegi na opremi gradu Snežnik, smo strokovnjaki iz Slovenije dokazali, da znamo in zmoremo v kratkem času in ceneje kot v primerljivih zahodnih državah rešiti najkompleksnejše konservatorsko-restavratorske in muzealske naloge.

In za konec. Ni pomembno, katera stroka je vodilna, katera ima starejšo tradicijo, pomembno je, da znamo naše znanje izkoristiti in združiti s ciljem ohranjanja naše kulturne dediščine, pa naj bo ta nepremična ali premična. Posebej pomembno pa je, da je čim več naše kulturne dediščine dostopne obiskovalcem na izvornih mestih.

dr. Maja Lozar Štamcar

muzejska svetnica

Narodni muzej Slovenije

SODELOVANJE MED MUZEALCI IN SPOMENIČARJI – PRIMER SNEŽNIK

1. PROLOG

Milan Železnik, konservator ljubljanskega zavoda za spomeniško varstvo in profesor, nas je nekaj študentov umetnostne zgodovine in arhitekture poleti leta 1980 na gradu Bogenšperk uvajal v skrivnosti praktičnega dela konservatorstva. Odkrivali smo beleže v arkadnem hodniku, odpirali zazidane odprtine in čistili zaraščeno okolico gradu. Odstranjeno je bilo celotno nasutje na zahodni strani in v kupu odkopane zemlje sem v času malice nekega dne zagledala še celo stekleno, v vzorčni kalup pihano nogo renesančnega kozarca. V desetih dneh smo v več sondah našli še vrsto drugih zanimivih predmetov, ki so bili odpeljani v obdelavo v Ljubljano. Po profesorjevi zgodnji smrti sedem let pozneje in ko sem se zaposlila v Narodnem muzeju, sem v več ustanovah neuspešno poizvedovala po njih ...

2. PROLOG

Ko sem v devetdesetih letih kot kustodinja zbirke pohištva v Narodnem muzeju pripravljala svojo disertacijo o baročnih zakristijskih omarah, s katerimi sem si pomagala vzpostaviti kontrolno mrežo datacij in provenienc za baročno pohištvo na Slovenskem nasploh, sem obiskala dobrih sto petdeset lokacij in spoznala mnogo župnikov in drugih upraviteljev cerkva. Zelo različno so gledali na pohištveno opremo, za katero so skrbeli. Hkrati so mi kolegi spomeničarji v prav vseh slovenskih zavodih prijazno omogočili pregled fototek in druge dokumentacije o cerkvenem pohištvu. Nikoli pa se nismo našli skupaj *in situ* ...

Občasno se muzealci in spomeničarji res obračamo drug na drugega za posvet in informacije. V zvezi s pohištvom lahko navedem za potrebe kolegov svoje ekspertize za zakristijske omare in drugo cerkveno pohištvo, za grajsko opremo Strmola in ljubljanske mestne ambiente v hišah Šumi in Piccoli. A kljub temu, da historične stavbe skrivajo bogastva predmetov, ki jih je treba pravočasno in kritično obdelati, načrtnega daljnoročnega sodelovanja doslej nismo zastavili.

Izjemen primer sodelovanja med spomeniško službo in muzejem je bila med letoma 2005 in 2008 obnova gradu Snežnik z izgledom in opremo iz druge polovice 19. stoletja. Izjemen primer zato, ker gre za praktično edini slovenski grad, ki ima ohranjeno avtentično grajsko notranjo opremo in se mora ta celovitost brezpogojno ohraniti. Glavni nacionalni muzej je bil zaradi specializirane kustodinje za notranjo opremo najprimernejši, da

prevzame strokovno vodstvo novega grajskega muzeja z ambientalnimi postavitvami. Zdaj je Snežnik dislocirana enota Narodnega muzeja v strokovni pristojnosti avtorice tega članka. Oskrbnika sta zakonca Špeh (doma v najbližji vasi Šmarata), ki sta že nekaj let prej v okviru državnega protokolarnega servisa Brdo pri Kranju zvesto skrbela za grad (po razlastitvi desetletja v uporabi novih elit). Izjemen primer tudi zato, ker me je kolegica Damjana Pečnik, odgovorna konservatorica za stavbno obnovo v Restavratorskem centru, obveščala o posegih že v času priprav na obnovo (večinoma z evropskimi sredstvi), me pozneje pritegnila k ogledom posameznih faz dela in prisluhnila mojim predlogom, zamislim in pomislekom.

Pri tem primeru se je spet izkazalo, da je sodelovanje med spomeničarji in muzealci zares kompleksna naloga, katere segmenti se prelivajo, prekrivajo ali izhajajo drug iz drugega. Tule se ne morem niti dotakniti vseh, naj jih bo dovolj osem:

1. pregled stanja spomenika,
2. raziskave,
3. restavriranje historične stavbe – ohranjanje pristnih elementov in materialov, statika, izgled iz določene dobe itd.,
4. konserviranje in restavriranje predmetov,
5. ambientalna postavitve v historični zgradbi,
6. akcesija predmetov,
7. predstavitev javnosti z vodstvi, spremnim gradivom (zloženke, Vodnik, mediji, učni listi itd.) in drugimi sredstvi,
8. nadgradnja postavitve z dodatnimi (občasnimi in stalnimi) razstavami.

1.

Vzdrževanje historičnih zgradb zahteva veliko sredstev, nenehnega truda, znanja in afinitete in več kot pol stoletja je (ne samo) pri Snežniku prav vsega tega primanjkovalo. Zato je bil sam grad in vse v zvezi z njim v zelo slabem stanju. Gre za tipičen primer vsestranske dediščine, ki je stoletja delovala kot celota. Grajska stavba z opremo in pripadajočimi objekti, ki so jih skozi stoletja dozidavali, podirali in prezidavali, v parku in gozdu, polnem rastlin in živali, je bila gospodarsko, kulturno, politično in družbeno vedno tesno povezana s svojim okoljem. Z gradom in posestvom so v soodvisnosti živeli lastniki, zaposleni, sosede, gostje, poslovni partnerji in drugi. In tako ga moramo tudi danes jemati vsi, ki se ukvarjamo z njim poklicno ali ljubiteljsko. Zavedati se moramo nujnosti medsebojnega povezovanja, medsebojne pomoči in spodbud.

2.

Z gradbeno zgodovino in lastniki se je ukvarjal že kastelolog Ivan Stopar. Natančen popis, ekspertizo in fotografsko dokumentiranje inventarja je opravila dr. Vesna Bučič. Pomemben korak je bil narejen leta 2000 s posebno številko znanstvene revije *Kronika*, v kateri je zbranih več temeljnih člankov o zgodovini gradu in ljudi okrog njega.¹ Pred obnovo žal niso bile opravljene arheološke raziskave, ki bi nedvomno prinesle precej novih podatkov, saj je bila ta lokacija zaradi geografske lege vedno poseljena. Vštric z arheološkimi bi morale biti opravljene tudi arhivske raziskave in vzpostavljeni stiki s potomci zadnjih lastnikov, ki verjetno hranijo zanimiv grajski arhiv. Čeprav tudi po obnovi in vnovičnem odprtju za javnost ni mogoče sistematično raziskovati grajske zgodovine v najširšem smislu, nam vendarle uspeva v okviru drugih tematskih sklopov priti do dognanj, ki pomembno prispevajo k razumevanju (in predstavljanju) gradu.

¹ Številka 48/1–2, pobudnica je bila dr. Vesna Bučič.

Sl. 1: Pohištvo iz Kaira
(foto: M. Lozar Štamcar, 2008)

Med opremo je nekaj izjemnih kosov pletenega pohištva, ki sem ga objavila v svoji knjigi na to temo. Podobno je tudi pri knjigi o pisalnem pohištvu, v katero bom vključila vrsto kvalitetnih pisalnih miz, predvsem pa lakirano kabinetno omarico, ki se je izkazala za izvirno japonsko delo iz okrog 1700. leta. Ravno med pripravo pričujočega prispevka sem odkrila, kdo je zasnoval in izdelal luksuzno salonsko garnituro v staroegipčanskem slogu z letnico 1906.

Avtor je Piemontčan Giuseppe Parvis, ki se je že leta 1859 preselil v Kairo in več kot pol stoletja prodajal po lastnih zasnovah izdelano novoislamsko in staroegipčansko pohištvo, ne samo egipčanskemu podkralju in elitam, ampak vsem evropskim dvorom in drugim premožnim družinam, pa tudi razstavljal na svetovnih in mednarodnih razstavah v Parizu (1867, 1878), na Dunaju (1873), v Torinu (1882) itd. Na Snežniku je tudi garnitura secesijskega pohištva, izdelek znanih solkanskih mizarjev, ki so prav tako kot šentviški ob koncu 19. in v prvi tretjini 20. stoletja izvažali prek Trsta na Bližnji Vzhod, torej gre spet za poslovne povezave z Egiptom itd.

3.

V fazi gradbene obnove sva skupaj z Damjano ugotovili, kako pomembno je ohraniti stavbno pohištvo, tlake, izgled starih napeljav, več plasti papirnatih tapet itd. Žal pa se zaradi neobstoječih oziroma togih gradbenih, varnostnih in drugih predpisov ni bilo mogoče prilagajati posebnostim prvovrstne historične zgradbe in njenemu muzejskemu namenu. V razvitem svetu, na primer, v neprecenljive starodavne interjerje ne vgrajujejo hidrantov, ker jih voda uniči ravno tako kot požar.

4.

Vsa notranja oprema je bila v času gradbene obnove skrbno zaščitena in shranjena. Za slike je poskrbel restavratorski atelje na akademiji likovnih umetnosti, knjižnico so popisali in delno restavrirali v NUK-u. Več sto drobnih predmetov iz druge polovice 19. stoletja je bilo spravljenih, historično pohištvo pa prepeljeno na grad Dornava pri Ptujju. Na pripravo projekta za restavriranje pohištva nisem imela vpliva, tako da vanj na primer niso bile vključene tekstilije (pri historičnem sedežnem pohištvu pendant lesenega ogrodja). Ker je pri historičnem pohištvu na Snežniku najdragocenejša prav patina, naravno starana in obrabljena površina, seveda pri vseh kosih sprva ni prišlo v poštev predvideno razdiranje, brušenje in novo politiranje. Na javnem razpisu je bila zaradi odsotnosti sistematičnega izobraževanja na tem področju, verodostojnih preverjanj znanja in mreže kvalitetnih restavratorjev pohištva v Sloveniji izbrana restavratorska delavnica Piffel iz Gradca, edina z ustreznimi (mednarodnimi) referencami in kapaciteto prevzeti tolikšno količino predmetov naenkrat. Že pri prvem srečanju smo se vsi trije, Damjana, gospod Piffel in jaz, strinjali, da je možen zgolj konservativen pristop k starim kosom, previdno čiščenje in rahločutno dodajanje novih elementov.

Sl. 2: Srečanje v restavratorski delavnici v Gradcu, v sredini Marcus Piffel in Damjana Pečnik (foto: M. Lozar Štamcar)

Po pošti in osebno smo v naslednjih mesecih pregledovali opravljene posege na pohištvu in se pogosto posamično odločali o potrebnem postopanju. Z rezultati sem bila praviloma zelo zadovoljna.

5.

Končno se je okrog petsto kosov pohištva in vsa druga oprema vrnilo na grad, kjer sta skrbnika zakonca Špeh po lastnih dognanjih o mikrolokacijah (številke na posameznih kosih pohištva in nad vrati v posamezne prostore) razpostavila večino pohištvene opreme. Ker pri Snežniku ne gre samo za upravno zgradbo gozdnega veleposestva, ampak tudi za lovski dvorec, v katerem so se zadnji lastniki saški knezi Schönburg-Waldenburg zadrževali po več mesecev na leto, sem na podlagi fotografij interjerjev številnih drugih slovenskih gradov (žal kljub vedenju, da je v Nemčiji več albumov družinskih fotografij eksterjerjev in interjerjev tega gradu, naša poizvedovanja do zdaj niso obrodila sadov) želela ustvariti tudi nekaj avtentičnega bivalnega vzdušja iz časa okrog 1900. Tedanji okus je zahteval s pohištvom, slikami, tekstilijami, drobnimi predmeti in lovskimi trofejami zelo napolnjene prostore in temu smo pri vnovični postavitvi zlahka sledili, saj je ohranjene drobne opreme res precej.

6.

Spet, kot že prej sto let, visi na steni vhodne veže rogovje, uplenjeno leta 1850, ki ga je prijazno vrnil Tehnični muzej. Hvaležni smo Trubarjevemu antikvariatu v Ljubljani, ki nam je brezplačno odstopil več sto starejših knjig, da smo jih razporedili po omarah in mizah in tako skušali nakazati, kako je bilo, ko so v gradu še prebivali. Prizadevamo si tudi za vrnitev več kosov pohištva in druge opreme, ki so s Snežnika poromali na Brdo. V teku je pridobitev puške s snežniško provenienco. V bližnji Koči vasi, v gradu, kjer so bili sorodstveno povezani s tukajšnjimi prebivalci, ima pa tudi lasten zgodovinski pomen, na primer v 17. stoletju izmenjavo slovenskih pisem s Trstom, še danes hranijo počivalnik s Snežnika ...

7.

Leta 2008 sem na konferenci CHRESP v Ljubljani domači in mednarodni strokovni javnosti predstavila obnovljeni Snežnik, ki bi lahko postal zgled za oživljanje dediščine z generiranjem delovnih mest in solidno pozitivnih finančnih učinkov za prav vse deležnike (na nivoju države, regije, doline, sosedov).² Leta 2009 sem na spletnih straneh ICOM/ICDAD, komiteja kustosov uporabne umetnosti in oblikovanja, in FHS (Furniture History Society), katerih članica sem že dvajset let, objavila vabilo kolegom za ogled zanimivega gradu.

Od poletja 2008 oskrbnica Majda Obreza Špeh s svojo ekipo vodnic skrbi za ustrezno vodenje po gradu. Vodstva so tako namenjena najširši javnosti (Slovencem in tujim turistom). Galerijski prostori v prizidku gostijo različne ljubiteljske in poklicne kulturne dogodke v organizaciji lokalne skupnosti. Špehova je letos na Dnevih vrtnic v Volčjem potoku uspešno predstavila snežniško dehtečo belo vrtnico, ki so jo pred stoletjem vzgojili v grajski vrtnariji.

2 Maja Lozar Štamcar: *Snežnik Castle - a jewel to be enjoyed without too much damage / Grad Snežnik – ravnanje s tem biserom modro*, 8th European Commission Conference on Sustaining Europe's Cultural Heritage, 10.–14. november 2008, Ljubljana, Hotel Union, v organizaciji Cultural Heritage Research Meets Practice (CHRESP), poster in objava na spletni strani CHRESP.

Zamisli za predstavitev kompleksnega grajskega spomenika z vsem njegovim bogastvom ne zmanjka. Pomembno je, da nam ga bo uspelo umestiti v njegov prostor in različne čase, skozi katere je šel in v katerem smo zdaj skupaj z njim. Vse je povezano z vsem, gre za živ organizem, ki ga je treba zalivati in hraniti, da ne bo hiral, ampak rasel in ga bomo občudovali ter cenili.

Doslej nam je uspelo natisniti zloženko v več jezikih in pripraviti učne liste. V zloženki, namenjeni najširši javnosti, sem skušala v tej luči zajeti celovitost grajske dediščine. Leta 2008 obnovljeni romantični grad Snežnik na Notranjskem, edini v Sloveniji z ohranjenimi avtentičnimi interjerji, je v upravljanju Narodnega muzeja Slovenije spet odprt za javnost. Na bližnji strateški točki ob robu Loške doline je stala že rimska postojanka. Prvič se gospodje Snežniški omenjajo v 13. stoletju. Grad je bil v poznejših stoletjih v lasti uglednih kranjskih plemiških družin Lamberg, Scheyer, Raumschissl, Eggenberg, Auersperg (Turjaških) in Lichtenberg; v 17. stoletju je bil pomembno upravno središče tega dela Notranjske. Prvotna utrjena postojanka je s pozidavami dobila renesančne in baročne stavbne prvine, lepo vidni so še ohranjeni tramovni stropi. Sedanja grajska podoba s predzidjem in stolpi je iz druge polovice 19. stoletja, potem ko ga je skupaj z obsežnimi gozdovi leta 1853 kupila in kot poletno in lovsko rezidenco temeljito obnovila nemška družina saških knezov Schönburg-Waldenburg. Leta 1867 je knez Jurij postal pokrovitelj prve kranjske slovenske gozdarske šole. S parno žago so spodbudili začetek lesne industrije v dolini, odstrel redkih živali v gozdovih je bil prepovedan. Do konca 2. svetovne vojne vzorno vodeno posestvo (zadnji oskrbnik Leon Schauta je preprečil uničenje gradu) je dajalo priložnost za zaslužek številnim domačinom. Sprehod skozi štiri grajske etaže nam pričara vzdušje izpred sto petdeset let, saj so grajske sobe še vedno opremljene s pristnim pohištvom in drugo opremo iz druge polovice 19. stoletja. Saloni in spalnice knezov Hermana in Ulrika, kneginje Ane ter sobe za goste so urejene prijetno in udobno, s številnimi historičnimi sedežnimi garniturami s prvotnim oblazinjenjem in z ornamentiranimi pečmi. Stene krasijo družinski portreti, stare fotografije in grafike. Posebnost je soba v egipčanskem slogu z začetka 20. stoletja. K domačemu vzdušju počitniškega bivališča so prispevali klavir, biljard in gledališki kotiček. Sčasoma se je v gradu nabralo precej lovskih trofejev, na primer več kot sto let star nagačen medved. V spodnji veži so vzdani rimski nagrobniki, na steni je velik bakrorezni zemljevid dežele Kranjske iz leta 1744. Dragocen je ornamentalen usnjeni antependij iz 17. stoletja iz sosednje cerkve v Šmarati. Prostori v predzidju so namenjeni občasnim razstavam, v pritlični sobi se opravljajo poroke. Zunaj pod »gankom« visijo čoln drevak, s kakršnim so se domačini vozili po poplavljenih travnikih. Beli grad, ki se tiho zrcali v izvirski vodi ribnika, polnega rac mlakaric, klenov in potočnih postrvi, je obdan z velikim parkom z drevoredi in jasami. Na eni izmed njih na sprehodu v prijetnem poletnem hladu lahko naletimo na kip boginje lova Diane. Okolica je očarljiva v vseh letnih časih, tudi pozimi, ko se nad zaledenele travnike spustijo skrivnostne meglice. Mimo gradu sta speljani evropska pešpot E6 in pohodniška Krpanova pot. Pokrajina vabi h kolesarjenju in ježi, nedaleč je Križna jama. Dandanes je grad na obronkih obsežnih jelovo-bukovih gozdov oddaljen od hrupnih prometnic in je idealno izhodišče za izlete po prelepem kraškem svetu. Od tod se širijo gozdovi na jug vse do slikovite soimenjakinje gore Snežnik ob hrvaški meji in na vzhod, kjer se s kočevskimi gozdovi zlivajo v enega zadnjih velikih evropskih gozdnih kompleksov. Enkratno naravno okolje je dom raznovrstnim rastlinam in živalim, medvedom, divjim prašičem, volkovom in risom, pa pticam, mali divjadi, srnjadi in jelenjadi. Prizrčno vabljeni v starodavni grad v prelepi naravi, ki nudi prijetno in poučno razvedrilo za ves dan.

8.

V zvezi z interjerji je bila že postavljena manjša razstava o pletenem pohištvu. Za obiskovalce bodo zanimive tudi razstave o grajski obnovi, o zgodovini gradu in njegovih lastnikov. Rezultat prvih raziskav o prijateljskih povezavah med Turjaškimi (Auerspergi) in Snežniškimi je manjša razstava, ki jo pripravljamo o lovski obleki kočevskega kneza, ki jo je leta 1898 nosil na Dunaju pri poklonu cesarju Francu Jožefu ob 50. obletnici vladanja.

V Sloveniji imamo znanstveno in praktično muzejstvo že skoraj dvesto let, od leta 1821, znanstveno in praktično spomeniško varstvo pa že več kot sto šestdeset let, od leta 1850.³ Žal nam nekako ne uspe dohajati njunega povezovalnega razvoja v drugih razvitih deželah. Odprimo oči za celoto – ne glejmo samo »posameznih dreves«, ampak ves »gozd«. Popolna segmentacija varovanja dediščine se je izkazala za zelo škodljivo. Priti mora do obrata, pri čemer moramo na prvo mesto postaviti celostno obravnavo – gradov in hiš, mestnih predelov, vasi, tovarn, parkov, zaščitenih območij. Ne bo šlo niti brez združevanja znanja in izkušenj profesionalcev in konstruktivnega sodelovanja z lastniki. In ker je skrb za dediščino trajna in povezuje rodove, mora biti trajno tudi sodelovanje med deležniki. Najbolj akutno je to potrebno zlasti pri dediščini 20. stoletja. Konkretno predlagam sprotno e-komuniciranje, skupno evidentiranje *in situ*, medsebojna predavanja in pogovore na izbrane teme v okviru Konservatorskega in Muzejskega društva, od primera do primera skupno dogovarjanje o ohranitvi in oživitvi. Za vsakršno resno skupno delo pa mora biti dana predvsem ustrezna zakonska podlaga – komplementarna, na zdravi pameti in spodbujanju deležnikov temelječa zakona o muzejih in o spomeniški službi – in ustrezno pripravljene muzejski depoji za sistematično zbiranje predmetov, ki se ne morejo ohraniti *in situ*.

3 Maja Lozar Štamcar, O zgodovini muzeja, *Zgodovinske in umetnostne zbirke Narodnega muzeja Slovenije*, Ljubljana 2011, str. 7–8; leta 1850 je bila na Dunaju imenovana osrednja komisija za varstvo spomenikov z mrežo deželnih konservatorjev in od leta 1856 so redno izhajala podrobna poročila o delu.

Irena Lačen Benedičič

Muzejska svetovalka

Gornjesavski muzej Jesenice

PREMIČNA IN NEPREMIČNA DEDIŠČINA NAJ NAS POVEZUJETA IN USTVARJATA SINERGIJE

Dejstvo je, da je delitev kulturne dediščine na premično in nepremično opredeljena v skupnem, istem zakonu, kjer so navedene naloge in pristojnosti zavodov tako za nepremično kot za premično kulturno dediščino. Dogovorjen zakon, poroka ali partnerstvo med ljudmi je lahko srečno, ljubeče, dolgotrajno ob medsebojnem spoštovanju partnerjev – to velja tudi za službe oziroma ljudi, ki jih opravljamo. Pri svojem delu in doseganju cilja varovati in ohranjati kulturno dediščino bomo uspešni le, če se bomo med seboj spoštovali.

Sicer pa je skrb za dediščino, kot je zapisala V. Štekar-Vidic, naložena prav vsakemu od nas. »Za ohranjanje naravne in kulturne dediščine sicer skrbijo posebne strokovne službe (zavodi), državne in občinske upravne službe ter ustanove (muzeji), vendar se skrb za to vedno najprej začne pri vsakem posameznem človeku.«¹

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1),² sprejet leta 2008, navaja naloge in pristojnosti tako muzejev kot zavodov za kulturno dediščino.

V 3. členu definira pomen izrazov za:

- »muzej«, ki je stalna organizacija v službi družbe in njenega razvoja, ki je odprta za javnost in ki zbira, ohranja, dokumentira, preučuje, interpretira, upravlja in razstavlja dediščino ter posreduje podatke o njej z namenom razvijati zavest o dediščini, širiti vedenje o njenih vrednotah in omogočati uživanje v njej;
- »pristojno organizacijo«, ki je subjekt, pristojen za izvajanje ukrepov varstva. Kadar ni drugače določeno, se šteje:
 - kot pristojna organizacija za varstvo nepremične dediščine: Zavod za varstvo kulturne dediščine (v nadaljnjem besedilu: zavod),
 - kot pristojna organizacija za varstvo premične dediščine: državni oziroma pooblaščen **muzej**,
 - kot pristojna organizacija za varstvo žive dediščine: zavod, ki opravlja javno službo varstva žive dediščine na podlagi tega zakona.

Zakon v 12. členu opredeljuje, da **zavod** pripravlja predlog za razglasitev spomenika. V 4. poglavju o premičnih spomenikih in živih mojstrovinah zasledimo vlogo **muzejev**. V 17. členu zakon opredeli premični spomenik: »Premičnina ali zbirka premičnin pridobi

¹ Verena Štekar-Vidic, *Osnove muzejske dejavnosti*. Gradivo za predavanja Usposabljanje turističnih vodnikov, Bled 2012, str. 45.

² <http://www.uradni-list.si/1/index?edition=200816#!/Uradni-list-RS-st-16-2008-z-dne-15-2-2008>, Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1).

status premičnega spomenika z vpisom v inventarno knjigo državnega ali pooblaščenega muzeja ali z razglasitvijo.«

18. člen določa značilnosti inventariziranega premičnega spomenika. »Inventariziran premični spomenik je vsaka premičnina in zbirka premičnin z lastnostmi iz prejšnjega člena, ki je vpisana v inventarno knjigo državnega ali pooblaščenega muzeja in je v njegovem upravljanju.«

19. člen opredeljuje delo muzeja, ki pripravi predlog za razglasitev – vpis premičnega spomenika (če ni v inventarni knjigi državnega ali pooblaščenega muzeja).

Vsaj na prvi pogled pa zakon v več členih opredeljuje naloge in pristojnosti zavoda. V III. poglavju, kjer so od 28. do 35. člena opredeljeni POSEGI, v IV. poglavju UPORABA, UPRAVLJANJE IN DRUGA RAVNANJA, v V. PREDKUPNA PRAVICA IN RAZLASTITEV in VI. UPRAVLJANJE, ki se zaključijo z 61. členom.³

Vsekakor je prednost zavodov pred muzeji v tem, da izdajajo kulturnovarstvene pogoje in soglasja za posege, ki so zavezujoči in potrebni v upravnih postopkih pri obnovah, gradnjah. Dejansko so potrebni, brez njihove listine se postopki lahko ustavijo. Spoštovanje njihovih strokovnih mnenj, odločitev, odločb pa je za investitorja nujna zakonska obveznost.

Prednost muzeja je, da deluje na ožjem območju. To potrjuje dejstvo, da je na območju Slovenije 36 muzejev s pooblastilom in 11 državnih muzejev, ki večinoma delujejo v Ljubljani. Organiziranost kulturnovarstvene službe je bolj centralizirana. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije sestavljata Služba za dediščino z območnimi enotami (Celje, Kranj, Ljubljana, Maribor, Novo mesto, Nova Gorica, Piran) in Center za konservatorstvo z Restavratorskim centrom, Centrom za preventivno arheologijo in Raziskovalnim inštitutom, ki delujejo v Ljubljani.

Na istem območju, za katerega je za nepremično kulturno dediščino pristojen ZVKD, OE Kranj, skrbi za premično dediščino 7 muzejev s pooblastilom, deloma pa še državni muzeji. Tako imamo muzealci več priložnosti za spremljanje (varovanja) dediščine na terenu. Morda smo tesneje povezani z javnostjo, saj nemalokrat predstavljamo prvi stik z ljudmi, ki posegajo ali nameravajo poseči v dediščino. Lahko smo hitro odzivni pri nenadnih (»vikend akcijah«) hitrih gradbenih posegih, saj sproti spremljamo oziroma opazujemo (hote ali nehote) spremembe na območju, na katerem delamo in živimo. Sodelovanje z zavodom bo tudi v prihodnje dobrodošlo.

Če izhajam iz lastnega sodelovanja Gornjesavskega muzeja Jesenice, ki prvenstveno skrbi za zgodovino planinstva, železarstva s tehniško dediščino in etnologijo na območju občin soustanoviteljic, s kranjskim zavodom, pozdravljam medsebojni dogovor, da se bomo povezali tudi pri terenskih ogledih. Tako bo odgovoren konservator vstopal v nepremične spomenike sočasno s kustosom, pristojnim za premično dediščino. Na licu mesta bodo lastnikom spomenika podane tudi informacije o premični kulturni dediščini. Kustos pa bo omogočeno evidentiranje, pogovor z lastnikom. Tako bomo evidentirali, zavarovali tudi premično dediščino ali jo celo pridobili v muzej. Tovrstno sodelovanje med muzeji in zavodom ne bi bilo novo. Kot je ob svojem jubileju na

3 Ibid.

muzejskem večeru v Gorenjskem muzeju v Kranju pripovedovala upokojena etnologinja Anka Novak, so uslužbenci zavoda in muzeja že delovali v istih prostorih. Njihovo delo ter predvsem terenske akcije so bile nemalokrat skupne, nedvomno močno povezane ali celo prepletene.

Predpostavljam, da se je strokovno delo istih poklicev (etnolog v muzeju in etnolog na zavodu) vendarle razlikovalo, a hkrati dopolnjevalo. Oboji so se na licu mesta »učili« drug od drugega in se na terenu strokovno izpopolnjevali za celotno področje dediščine. Zagotovo so uresničevali celovito ohranjanje in predstavljanje kulturne dediščine v najširšem pomenu. Ali je danes to še sploh mogoče? Zagotovo da, a v praksi so primeri raznoliki. Tako kot je dediščina edinstvena, tako so edinstvene poti ohranjanja in načini predstavitve spomenika.

Muzeji smo večinoma v spomeniško zaščitenih stavbah – kulturnih spomenikih. Vsak muzej ima svoj strateški načrt, ki vključuje tudi usmeritve predstavitve dediščine, ki jo hrani s poudarki na eksponatih, ki jih zaradi pomembnosti uvrščamo v svoje (tematske) muzejske pripovedi, bodisi za stalne ali občasne predstavitve. Težnja je, da je razstavljenih čim več muzejskih predmetov, prostorska stiska v tovrstnih stavbah (v večini ne obnovljenih) pa je vedno večja.

Zgodi se, da so strateški načrti muzeja ali lokalni programi za kulturo občin ter drugi strateški načrti in strategije naših ustanoviteljev (lastnikov spomenikov) neuskklajeni že sami med seboj. Še manj pa je z njimi seznanjen zavod, ki naj bi morebitne »nekompatibilne« predloge v strategijah usmeril v za spomenik boljše, pravilnejše posege in odločitve. Prav tako lahko prihaja do tega, da s konservatorskimi smernicami zavoda nismo seznanjeni tisti, ki v spomenikih živimo. Prav zaradi nepovezanosti strokovnega dela obojih (raziskave o spomenikih, zgodovinskih orisih) izgubljam čas, energijo ter posredno lahko ogrozimo sam spomenik.

V izognitev teoretičnim zapletom nas muzeje občine soustanoviteljice že zgodaj vključujejo v projektne skupine, ki na občinah pripravljajo dokumentacijo za razpise. Pri nas smo pri tovrstnem sodelovanju kar uspešni. A zgodi se, da so konservatorske smernice obnove, vsebinsko usklajene z muzejem, kljub temu lahko prezrte (ne namenoma). Naloga županov je, da poiščejo upravitelje svojih nepremičnin, dediščine. Ob mikavni finančni spodbudi in časovni oddaljenosti se hitro lahko »pozabi« na dokumentacijo, ki je bila pred leti (mandatna obdobja, imenovanja) predstavljena ali celo sprejeta. Torej ni čudno, da tudi ustanovitelj pri tovrstnih pobudah občanov najprej pridobi mnenje zavoda, ki mu bo postavil morebitno oviro glede ohranjanja dediščine. Mnenje muzeja ni zakonsko obvezujoče (primer cerkev in mlin na Stari Savi), kljub temu da bomo spomeniku določali vsebino, z njim upravljali ter morali zagotavljati tudi prihodke. Prednost zavoda oziroma »moč soglasja« je v takih in podobnih primerih nedvomna.

Zahvaljujoč človeškosti, ki jo še premoremo, je komunikacija med zavodom in muzejem dobra, a povsem neobvezna, če bi se držali le zapisanega. Kljub vedno večji birokraciji, predvsem v zavodih (soglasja, pogoji ...), ohranjamo zaposleni v muzejih in zavodih medsebojno povezanost, se obveščamo, negujemo prijateljske odnose, se spoštujemo, poslušamo svoja različna strokovna mnenja.

Ne nazadnje smo vsi v službi javnosti in vsi skrbimo za dediščino. Oboji skrbimo za promocijo, a načini predstavitve so lahko različni. Najbolje nam gre, kadar se povezujemo,

sodelujemo od začetka do konca (primer Njiva, delavska kolonija v Trbovljah). To je dokaz, da znamo in zmoremo predstaviti ohranjeno ali revitalizirano nepremično in interpretirati premično dediščino v najširšem obsegu na najboljši način.

A dediščino zbirajo tudi drugi. Zanimivo je, da to niso le javni zavodi s področja kulture. Lahko so zavodi s povsem drugačnim poslanstvom. Naj spomnim na razvojne agencije in centre, ki prvenstveno vodijo projekte in so v tem izjemno uspešni. Nemalokrat prevzamejo tudi vlogo zbiralca in interpreta predvsem premične dediščine, nekateri povsem samostojno, drugi s svetovanjem pristojnih muzejev. Škoda je, če se že znana dejstva odkrivajo na novo, morda v drugi preobleki, a ker so predstavljena na drugih nivojih (gospodarstvo), jih družba bolj prepozna, celo bolj ceni. Muzealci jim moramo biti celo hvaležni za »pomoč« pri delu na terenu. A vprašajmo se, kje se hrani gradivo, zbrano na terenu, in po kakšnih metodah je bilo zbrano. Ali ne bi bilo enostavneje, če bi se podatki zbrali na terenu ob sodelovanju muzealcev, kot je v primeru zbiranja hišnih imen na Gorenjskem? Kdo v naši okolici evidentira in zbira nesnovno dediščino (šole, knjižnice, društva)? Morda vsak, kar je odraz naše skupne odgovornosti do dediščine. Predvsem pa moramo biti pozorni na odgovornost, ki jo s tem prevzemamo, še posebej pri interpretaciji, za kar smo usposobljeni prav muzealci.

Zdenka Torkar Tahir
muzejska svetovalka
Gornjesavski muzej Jesenice

SODELOVANJE MED VARUHI PREMIČNE IN NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE V PRIMERU GORNJESAVSKEGA MUZEJA JESENICE

V muzeju na Jesenicah bom v kratkem dopolnila 30 let delovne dobe. Torej sem tako rekoč neprekinjeno zaposlena v istem zavodu, ki pa je uradno v enako dolgem obdobju večkrat spremenil ne le ime, ampak tudi organizacijski okvir delovanja, kot tudi območje in področja, ki jih je s svojim delovanjem pokrival. Začela sem kot kustos za zgodovino železarstva v takratnem Tehniškem muzeju Železarne Jesenice. To je bilo obdobje, ko je za etnološko premično dediščino v Gornjesavski dolini skrbel Gorenjski muzej v Kranju in v njegovem okviru etnologinja Anka Novak. In prav sredi 80. let prejšnjega stoletja je bila pod okriljem Zavoda za varstvo nepremične kulturne dediščine (ZVNKD) v Kranju obnovljena in v muzejske namene opremljena Liznjekova domačija v Kranjski Gori. Glavnino del je opravil konservator-etnolog Vladimir Knific. Ker je bil vsestransko strokovno angažiran, ni skrbel le za izvedbo obnove spomeniško zaščitene domačije, ampak je bila v njegovih rokah tudi predstavitev predmetov etnološke dediščine ob pomoči oziroma v dogovoru z odgovorno etnologinjo Gorenjskega muzeja.

Konec 80. let Jesenice zaznamuje propad primarnega železarstva. Krizo smo občutili tudi v železarskem muzeju, ki je sodil v skupne službe Železarne Jesenice. Leta 1990 so ga čez noč zaprli, zaposlene pa odpravili na začasno čakanje na domu. Občina Jesenice je leta 1991 ustanovila javni zavod Muzej Jesenice, ki je z delovanjem pričel naslednje leto in prevzel varstvo in upravljanje tako z Železarskim muzejem, kot tudi s Prešernovo in Finžgarjevo rojstno hišo, Kosovo graščino, z Liznjekovo domačijo ter s Triglavsko muzejsko zbirko.

Torej sem delo kustosa-etnologa nastopila leta 1992 ter prevzela skrb za etnološko zbirko v Liznjekovi domačiji in za spominski zbirki v Vrbi in Doslovčah in z zbiranjem na terenu zasnovala novo etnološko depojsko zbirko v Ruardovi graščini na Jesenicah, ki danes šteje več kot 2400 inventarnih enot. V naslednjih letih sem dopolnjevala tudi ostale etnološke oziroma spominske zbirke, nadaljevala s popolnejšo inventarizacijo predmetov Liznjekove domačije in na novo inventarizirala zbirki v Prešernovi in Finžgarjevi rojstni hiši.

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja pa se začena tudi intenzivnejše sodelovanje s konservatorji oziroma predstavniki spomeniškega varstva. Že prej (in kasneje) smo po zapuščenih železarskih obratih zbirali ostaline železarske dediščine. Z drobnimi predmeti (orodja, zaščitna sredstva ...) ni bilo težav. Pri odbiranju, transportu in hrambi večjih predmetov tehnične dediščine, kot so železarski stroji in lokomotive, pa smo se

obračali po nasvete h konservatorju Tadeju Bratetu. Stalno skrb in neprekinjene napore je zahtevala obnova spomeniško zaščitenega fužinskega kompleksa Stare Save. Da je bila uspešno vodena, gre zasluga konservatorju Vladimirju Knificu, katerega, lahko bi rekli kar življenjski projekt, je bila obnova večstanovanjskega delavskega objekta – Kasarne. Za doseg tega cilja sta bili potrebni kar dve desetletji in številna posvetovanja, dogovori in kompromisi, kakor tudi konservatorjeva stalna prisotnost na terenu. V letu 2005 je bila obnova Kasarne končana, sama pa sem v njenih prostorih lahko postavila etnološko razstavo *Bivalna kultura in način življenja družin železarskih delavcev* in jo dopolnila z rekonstrukcijo delavskega stanovanja iz obdobja 30. in 40. let 20. stoletja. Torej je bilo delo spomeniškega varstva osnova in temelj, na katerem smo lahko z novo razstavo in zbirko vsebinsko nadgradili svoj železarski muzej. Že nekaj let prej smo postavili novo zbirko in spominsko razstavo v Čopovi rojstni hiši, ki je bila ravno tako spomeniško zaščiten in obnovljen pod strokovnim vodstvom ZVNKD Kranj ter z njihovimi konservatorji po potrebi sodelovali tudi pri obnovitvenih delih v Prešernovi in Finžgarjevi rojstni hiši.

Čeprav je zbiranje premične dediščine v domeni muzealcev, nam praktično še kako pridejo prav informacije s terena, ki nam jih lahko posredujejo tudi strokovnjaki zavodov za varstvo nepremične dediščine. Gotovo so prav oni tisti, ki so po službeni dolžnosti in zaradi svojih nalog (zakonsko določene izdaje soglasij lastnikom objektov) še bolj povezani s terenom. Oni bdijo nad ravnanjem in postopki v zvezi s spomeniško zaščitenimi objekti in oni so tisti, ki se srečujejo ne le s stavbami, ampak tudi z njihovo vsebino oziroma notranjo opremo. Prav njih lastniki včasih seznanijo z dejstvi, da bi nekaj odvrgli ali hkrati s spremembami na objektu zavrgli. Zato smo jim marsikdaj lahko hvaležni, ko nam povedo oziroma nas v lastnikovem imenu povabijo, da prevzamemo določene predmete ali si jih lahko vsaj ogledamo in nato presodimo glede na zbiralno politiko ali prihodnje načrte. Seveda ne vem, v kakšni meri ta princip sodelovanja deluje drugod, a sama lahko izpostavim vsaj en primer zglednega sodelovanja. V letu 1994 je bilo iz hiše (predvidene za rušenje) v Podkorenu št. 34 s privolitvijo lastnika in v sodelovanju z Vladimirjem Knificem (ZVNKD) izbranih in muzejski etnološki zbirki podarjenih skoraj sto različnih predmetov.

Sodelovanje ob primeru Pocarjeve domačije v Zgornji Radovni 25 pa je posebna zgodba. Gre za najstarejšo (z začetka 17. stoletja) ohranjeno domačijo v tem delu Triglavskega narodnega parka (TNP). Dogovarjanje za njeno obnovo pod nadzorom ZVNKD Kranj je teklo vse od leta 1991, sama obnova pa je bila zaključena leta 1999. Domačija je bila obnovljena z različnimi finančnimi viri, tako lokalnimi, državnimi kot evropskimi. Njene objekte kot tudi vse ohranjene predmete (po eno marko za kos) je kasneje odkupil TNP. Pred obnovo je bilo leta 1993 potrebno izprazniti prostore in še prej skrbno dokumentirati stanje in število predmetov po posameznih objektih in prostorih. Čeprav smo bili že v času dogovarjanj za obnovo in usodo predmetov, ki jih je vodil TNP, na različnih sestankih prisotni tudi iz našega muzeja, pa je glavno nalogo v zvezi s premično dediščino prevzel ZVNKD Kranj. Morda je bilo tako smotrno, verjetno je ustrezalo tudi odgovornemu konservatorju, vsekakor pa ostaja dejstvo, da smo v tem primeru muzealci odigrali podrejeno vlogo. Šlo pa je takole, kakor se sama spominjam. Pod strokovnim vodstvom Vladimirja Knifca (ZVNKD) je bil z notranjimi in morda tudi zunanji sodelavci opravljen osnovni popis predmetov od 5. do 21. 7. 1993, kot je razvidno v inventarni knjigi, kjer so predmeti vpisani z inventarnimi številkami od 1 do 1391 in popisani po posameznih prostorih tako, da je poleg inventarne številke zapisano še ime

ali opisno ime predmeta. Kasneje na začetku leta 1994 smo bili pozvani k prevzemu tako inventarne knjige kot popisanih predmetov, saj je bilo potrebno pred obnovitvenimi deli prostore izprazniti. Muzealci smo se odpravili v Zgornjo Radovno in v muzej prepeljali predmete, ki so bili že pripravljeni za prevoz v škatlah. Obvezali smo se, da jih primerno shranimo in še prej očistimo, saniramo poškodbe lesnih škodljivcev ter zaščitimo pred nadaljnjo zarjavelostjo in podobno. V ta namen je bil preko programa javnih del zaposlen delavec za pomoč muzejskemu konservatorju. Kot odgovorna kustosinja-etnologinja sem predmete razvrstila glede na material in namembnost po depojskih policah in iz škatel oziroma izmed predmetov odbrala vse dokumentarno gradivo, ki ga je bilo za približno sedem arhivskih škatel oziroma manj kot tekoči meter. Seveda sem ga poprej popisala in vsebinsko ter časovno porazdelila. Najstarejših dokumentov oziroma listin iz prejšnjih stoletij pa v muzeju nismo nikoli videli. Rečeno nam je bilo, da jih je shranil odgovorni konservator (ZVNKD). Po nekajletni hrambi v našem arhivu se je v muzeju oglasil odgovorni konservator in sedem arhivskih škatel gradiva odpeljal z besedami, da jih bo shranil tam, kjer so hranjene tudi najstarejše Pocarjeve listine. Čez leta je omenjeno gradivo prevzel Zgodovinski arhiv Ljubljana, Območna enota Kranj. Če sem bila ob takem nenadnem odvzemu gradiva nekoliko presenečena pa tudi užaljena, nisem bila prvič. Še bolj čudno je izpadlo dejstvo, da nas niso povabili vsaj za pomoč pri muzejski interpretaciji premične dediščine Pocarjeve domačije. To še nekako poskušam razumeti, težje pa sem sprejela dejstvo, da sem bila vabljen k sodelovanju le tik pred otvoritvijo, ko je bilo nujno poribati nekaj lesenih tal, ki so bila od stoletnega »čikanja« že vsa počrnela. Torej, omenjen je bil primer nekorektnega sodelovanja med našim muzejem in zavodom ZVNKD Kranj, ko smo muzealci sicer zagotovili, kar se je od nas takrat pričakovalo. Seveda konec koncev šteje le pravi rezultat. Zavedam se, da je bilo delo na Pocarjevi domačiji (tudi kar se tiče muzejske stroke) uspešno opravljeno. A vendar bi samo sodelovanje lahko potekalo bolje in na enakovrednejši ravni, saj se strokovnost zavodov za varstvo premične kulturne dediščine in zavodov za varstvo nepremične kulturne dediščine ne razlikuje.

Zavedati se moramo, da nas že naše poslanstvo oziroma samo delo v obeh vrstah zavodov, če to hočemo ali ne, povezuje. Saj je nepremična dediščina velikokrat tudi tista, v kateri se varuje premična, in tako drug brez drugega skoraj ne moremo oziroma nam obojim le koristi in nas bogatita tako pripravljenost za sodelovanje kot dejansko sodelovanje. Seveda je stavbna dediščina, njena ohranitev ali reševanje bolj kompleksno in tudi na prvem mestu, saj premično dediščino lahko predstavljamo, umikamo, deponiramo ali tudi razstavimo lažje in po drugih zakonitostih. A še vedno se srečujemo pri ohranitvah in varstvu objekta kot celote, torej z vsebino vred, kadar gre za obnove v muzejske namene. Tako je bilo tudi pri primeru Kajžnkove hiše v Ratečah št. 43 leta 2006. Spet smo vstopili v spomeniško zaščiten in pod strokovnim nadzorom obnovljen objekt. Vesela sem bila, da je bilo nekaj notranje stavbne opreme ohranjene. Veliko lažje je namreč ustvarjati avtentično podobo preteklosti, če so ohranjeni nekdanji podi, zidni oboki, vrata, okenske zidne vdolbine, pa zidne omarice, stare peči in ognjišča, ker jih rekonstruirani ali imitirani ne morejo enakovredno zamenjati. In potem tudi vsi ostali predmeti, premična oprema in eksponati zadihajo in živijo drugače ali vsaj navidezno bolj pristno. V takih primerih smo muzealci nadaljevalci del, ki so jih pred nami opravili v zavodih za varstvo nepremične dediščine. Pa bi bilo tudi bolje, da bi se pogovarjali že prej, da ne bi prišlo do absurda, kot je v Kajžnkovi hiši, kjer je bilo v obnovljeni črni kuhinji odstranjeno dodatno zidano ognjišče za kuho prašičem. In muzejski eksponat – bakreni svinjski kotel – visi na verigi s stropa v praznem prostoru oziroma nad ognjiščem, ki si ga lahko le zamišljamo.

dr. Andrej Gaspari

podsekretar

Ministrstvo za kulturo. Direktorat za kulturno dediščino

ARHIV ARHEOLOŠKEGA NAJDIŠČA IN NJEGOVA MUZEJSKA OBDELAVA

Implementacija Malteške konvencije (La Valletta, 1992) je v večini držav pogodbenic bistveno povečala število in obseg izvedenih preventivnih arheoloških raziskav, s tem pa muzeje kot nosilce skrbi za premično kulturno dediščino postavila pred nove izzive. Že pred gospodarsko-finančno krizo zahodnega sveta je bila na ravni resornih posvetovalnih teles Evropske unije večkrat poudarjena zahteva, da morajo imeti arheološke raziskave največjo možno dodano vrednost in da ostaja upravljanje arheološke dediščine karseda izvedbeno in stroškovno učinkovito, ne nazadnje zato, da se ohrani njegova družbena sprejemljivost (npr. Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo – Faro, 2005). Sintetična obdelava pridobljenih podatkov, širjenje arheološkega znanja, popularizacija spoznanj in odpiranje novih vprašanj o preteklosti, tudi na ravni intenzivnejšega povezovanja z akademskimi ustanovami, zato ostajajo prioritetne naloge javne službe varstva arheološke dediščine.

Slovenski državni in pooblašteni muzeji ter Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS) hranijo več tisoč enot arhivov arheoloških raziskav, ki obsegajo raziskovalno dokumentacijo ter najdbe in vzorce. Zaradi neurejenega financiranja poterske obdelave gradiva starejših raziskav ter povečanega sprejema gradiva po letu 1990 je znaten del arhivov pomanjkljivo urejen in pogosto ni hranjen pod ustreznimi pogoji, še manj primerno objavljen in dostopen javnosti. Problematiko trenutne hrambe arhivov najdišč, tj. arhivov raziskav zadnjih desetletij, zaokroža dejstvo, da so bile do sprejema Zakona o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1) l. 2008 območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije pooblašteni izvajalec predhodnih (zaščitnih, zavarovalnih ali reševalnih) raziskav in da se del tega gradiva še vedno nahaja v začasni hrambi ZVKDS oz. njegovih podizvajalcev. Nemajhno število arhivov najdišč, ki bi morali biti že zdavnaj v pristojnem muzeju, hranijo tudi raziskovalne in izobraževalne institucije, pri čemer ne gre vedno za reševanje prostorske stiske muzejev.

Učinkov predlaganega koncepta ohranjanja arheološke dediščine v prostoru z izvedbo predhodnih raziskav razvojno ogroženih območij in odvratanja posegov v najvišje ovrednotena najdišča na število, vsebino in obseg arhivov najdišč, ki jih bodo muzeji sprejemali v prihodnosti, ni mogoče predvideti, vendar je že iz števila izkopavanj v starih urbanih jedrih, rezultat katerih so pogosto izjemno veliki arhivi, razvidno, da se priliv novega gradiva ne bo bistveno zmanjšal; z morebitno širitvijo definicije arheoloških ostalin ter postopnim prevzemanjem arhivov v začasni hrambi ZVKDS pa se bo verjetno celo povečal. Vse naštetu podčrtuje aktualnost vprašanj in dilem naslovne problematike, kot jih je mogoče razbrati iz javne razprave in prejetih pripomb na ureditev državne službe varstva premične dediščine in dejavnosti muzejev v ZVKD-1 ter na dotična določila Pravilnika o arheoloških raziskavah (Uradni list RS, št. 3/2013) in jih na kratko naslavljam v nadaljevanju:

STROŠKOVNE OBVEZNOSTI NAROČNIKA ARHEOLOŠKE RAZISKAVE

Teza: naročnik raziskave ne glede na njen značaj (predhodna raziskava dediščine pred posegom v prostor ali graditvijo; načrten pregled ali izkopavanje, usmerjeno v osvetlitev posameznih znanstvenih vprašanj ...) krije stroške ureditve arhiva arheološkega najdišča do predaje v pristojni muzej, vključno s primarno konservacijo najdb. Hramba celotnega arhiva je obveznost države kot lastnice najdb, ki v okviru financiranja državne javne službe prevzema tudi del stroškov njegove nadaljnje obdelave.

PРАВNA VARNOST NAROČNIKA IN IZVAJALCA RAZISKAVE

Zaradi zagotavljanja pravne varnosti naročnika bi morale biti njegove obveznosti praviloma omejene že ob podpisu pogodbe z izvajalcem, morda najprimerneje z določitvijo odstotkovnega pribitka na vrednost terenskih del, ki se nameni poterenski obdelavi arhiva najdišča. Taka razlaga je podprta z definicijo predhodne arheološke raziskave, iz katere izhaja, da je poterenska obdelava arhiva najdišča del raziskave in kot taka v osnovi strošek naročnika. Pri tem se v praksi pogosto srečujemo s fenomenom neobičajno nizkih ponudb, ki so po pravilu tudi končna izbira naročnika. Zakon kot obvezno prilogo k vlogi za izdajo dovoljenja za arheološko raziskavo zahteva dokazilo o tem, da so za raziskavo in poterensko obdelavo arhiva najdišča zagotovljena zadostna sredstva. Strokovna komisija, ki podaja mnenja k posameznim vlogam, lahko v zvezi s tem sicer zahteva dodatna pojasnila, vendar je omejena z zaupnostjo pogodbe med naročnikom in izvajalcem raziskave. Odgovornost za izvedbo raziskav, ki so predmet poslovnega odnosa med naročnikom in izvajalcem, je na strani slednjega, kar prinaša nemajhno tveganje za izpolnitev obveznosti za celovito izvedbo raziskave do oddaje arhiva v muzej tako za javni interes kot za izvajalca, ki je lahko sankcioniran zaradi neizpolnitve določil kulturnovarstvenega soglasja za raziskavo.

VLOGA PRISTOJNEGA MUZEJA V PROCESU TERENKEGA DELA ARHEOLOŠKE RAZISKAVE IN SODELOVANJE Z IZVAJALCEM

Pravilnik je določil obveznost izvajalca, da o začetku terenskih del raziskave obvesti pristojni muzej in z njim sodeluje pri vprašanjih, ki se tičejo ravnanja s posebej občutljivimi najdbami in vzorci ter oddaje arhiva najdišča. Izkušnje kažejo, da bo potrebna bolj neposredna normativna in praktična vključitev pristojnega kustosa v proces priprave arhiva na terenu, predvsem evidentiranja najdb na način, ki olajšuje poznejšo obdelavo ali je celo izveden v skladu z muzejskimi standardi. Stroški začasne hrambe bi morali izvajalce napeljevati na oddajo arhiva še pred iztekom zakonsko predpisanega roka (5 let), še posebej, če to zahteva ogroženost najdb. Za večino arhivov predhodnih raziskav se zdi smiselna oddaja ob predložitvi končnega poročila o raziskavi, za kar je predpisan 2-letni rok od zaključka terenskih del z možnostjo podaljšanja.

Pristojni kustos bi moral biti po pravilu tudi eden od članov komisije, ki opredeli obseg in vsebino poterenske obdelave arhiva najdišča ter jo poleg vodje raziskave sestavljajo še odgovorni konservator lokalno pristojne območne enote ZVKDS in še en zunanji strokovnjak. Zapisnik komisije določi obseg del in postopkov za pripravo končnega poročila o raziskavi, katerih stroški bi morali biti načeloma zajeti v osnovni pogodbi z naročnikom. Na tej ravni trčimo ob zelo različna mnenja o razmejitvi obveznih vsebin strokovnega poročila poglobljene znanstvene objave, ki z vsemi spremljajočimi analizami in študijami pač ne more biti v celoti izvedena na stroške naročnika.

DEFINICIJA ARHIVA ARHEOLOŠKEGA NAJDIŠČA Z VIDIKA NJEGOVE MUZEALIZACIJE

Dokumentacijo raziskave, celot in posameznih najdb ter embalaže arhiva povezuje koda raziskave, ki se določi v kulturnovarstvenem soglasju in jo sestavljata zadnji številki tekočega leta in štirimestna zaporedna številka, ločeni z vezajem. Določilo, da mora biti arhiv najdišča, tj. posamezne raziskave, hranjen kot celota, ne pomeni, da mora biti pridobljeno gradivo v celoti inventarizirano kot spomeniška zbirka, temveč zagotavlja neločljivost dokumentacije in najdb ter sledi načelu, da mora biti arhiv najdišča praviloma hranjen skupaj na enem mestu ter dostopen zainteresirani javnosti. Pristojni muzej izvede inventarizacijo v sklopu svoje zbiralne politike, preostale najdbe, vzorce in dokumentacijo pa evidentira, dokumentira in hrani skladno z muzeološkimi standardi glede na vrsto materiala in stopnjo poškodovanosti.

STVARNA IN OBMOČNA PRISTOJNOST TER MEDMUZEJSKO SODELOVANJE

Javno pooblastilo za opravljanje državne javne službe varstva premične arheološke dediščine mora slediti načelu, naj se arhivi arheoloških najdišč po možnosti hranijo čim bližje mestu odkritja. Območno in stvarno pristojnost muzeja je tako najprimerneje določati glede na razpoložljivost prostorov za hrambo in ustreznega strokovnega kadra, pri čemer velja v perspektivi zagotavljanja enovitosti zbirk, a ne brez pridržkov, upoštevati tudi zgodovino pridobivanja gradiva s posameznih arheoloških najdišč. Dejstvo, da so najdbe arheoloških raziskav, s katerimi upravlja muzej (in nosijo njegovo inventarno številko), državna lastnina, samo po sebi omogoča strokovno utemeljeno izposojajo najdb v okviru medmuzejskega sodelovanja, druga raven pa so centralizirane zmogljivosti za hrambo občutljivega gradiva, kot so npr. človeški ostanki ali predmeti in vzorci iz mokrega lesa, hramba večjih količin vzorcev gradbenega materiala in hramba materialno najdragocenejših predmetov s posebnimi varnostnimi zahtevami.

MUZEALIZACIJA ARHIVA NAJDIŠČA V RAZMERJU DO REDNE DEJAVNOSTI

Večina pooblaščenih muzejev se na eni strani že dlje časa sooča s pomanjkanjem depojskih zmogljivosti, na drugi pa z omejenim strokovnim kadrom, ki bi izvajal ključne korake muzealizacije novopridobljenih arhivov najdišč. Onkraj terenskega evidentiranja, čiščenja, embalaže, primarne konservacije in grafičnega dokumentiranja, ki se praviloma izvede v sodelovanju z izvajalcem v okviru obdelave arhiva najdišča, vključujejo postopki strokovne obravnave arhiva v muzeju zlasti ustrezno evidentiranje in arhiviranje vseh vrst spremne dokumentacije raziskave, valorizacijo in dodatne konservatorsko-restavratorske posege na pomembnejšem gradivu in njegovo interpretacijo ter samo hrambo, ki se v skladu z obstoječo prakso opravljajo v sklopu redne dejavnosti na meji finančne in kadrovske vzdržnosti. Med zahtevnejše aktivne konservatorske posege, ki presegajo okvire primarne obdelave, hkrati pa je njihova hitra izvedba ključna za ohranitev najdb, sodijo predvsem posegi na kovini in organskih ostankih. Poleg pomanjkanja usposobljenega kadra predstavljata problem tudi dostopnost do laboratorijske opreme in učinkovita izraba obstoječih kapacitet glede na ogroženost in pomembnost najdb. Ker gre predvsem za vprašanje priprave in izvedbe enotno zasnovanega programa muzealizacije in diseminacije arhivov najdišč ter dodatnih namenskih sredstev, so v osnutku Nacionalnega programa za kulturo 2014–2017 med ključnimi ukrepi povečanja učinkovitosti državne službe varstva premične dediščine in izboljšanja dostopnosti te dediščine javnosti zato zajeti tudi zagotovitev dodatnih depojskih prostorov za hrambo

občutljivih predmetov in kapacitet za najdbe z manj zahtevnim režimom varovanja, izvedba projektov konservacije najpomembnejših in najbolj ogroženih kompleksov gradiva ter priprava objav strokovnih poročil o raziskavah in znanstvenih študij, skupaj z uresničljivimi kazalniki in finančnim ovrednotenjem.

ddr. Verena Vidrih Perko

muzejska svetnica
Gorenjski muzej Kranj

KOMU PRIPADAJO ARHEOLOŠKE NAJDBE?

SLOVENSKI MUZEJSKI *HABEN ODER SEIN*

Letošnji temi o načinu predavanja in prostoru hrambe arheoloških najdb se pridružujem s kratkim uvodnim razmišljanjem. V njem skušam osvetliti vlogo arheologije kot ene temeljnih dediščinskih ved in njen odnos do javnosti, v čemer se tesno navezuje na muzeje in njihovo prvenstveno nalogo. Ne morem izpustiti inkluzije lokalnih skupnosti in njenega pomena za varovanje arheološke dediščine in (spet enkrat) s kazalcem kažem na temeljno vlogo muzejev pri vzpostavljanju komunikacije z javnostjo. Prelet razvoja stroke naj bi služil jasnejši podobi o družbenem in političnem pomenu arheologije, česar se pri nas – tako arheologi kot muzealci – premalo zavedamo. Za nekaj teoretičnih ekskurzov v heritološko teorijo upam, da bodo služili usmerjanju razprave na letošnji konferenci. Kratka navedba mednarodnih konvencij, ki jih muzealci premalo upoštevamo pri svojih usmeritvah, četudi je Republika Slovenija sopolisnica domala vseh, pa naj bi služila kot nekakšen smerokaz muzejem pri postavljanju zahtev glede predavanja arheološke dediščine in njene muzealizacije: muzeji so zadolženi za varovanje premične dediščine, njihova naloga je spremljanje najdb od časa njihovega izkopa do konservatorskih posegov in vstopa v muzej.

Namerno izpuščam teme, za katere so odgovorni arheologi-izkopavalci in pristojni zavodi za spomeniško varstvo: izhajam iz stališča, da moramo muzealci najprej pomesti pred svojim pragom in poskrbeti za opravljanje nalog, za katere smo pristojni. Spodobi se, da preden s prstom kažemo na druge, poenotimo lastna stališča o hrambi in komunikaciji ter vsaj približno izpolnimo pričakovanja sodobne slovenske družbe. Upam, da nismo v veliki skrbi za to, kdo in kje bo hranil predmete, pozabili na naše temeljno muzejsko poslanstvo, tj. komunikacija dediščinskih sporočil sodobni družbi: žlahtno presajanje dediščinskih sporočil v človekov ustvarjalni dej kot edini način njenega trajnega ohranjanja. Arheološka dediščina ne obstaja: je samo gradivo, pridobljeno z arheološko metodo, ki šele s kompleksnim pravno-muzeološkim postopkom postane dediščina. In če že vztrajamo na neustrezni rabi termina arheološka dediščina, je prav, da hkrati tudi opozorimo, da so arheološke najdbe del dediščinske celote, ki jo določa komunikacija njenih vsebin družbi. Arheološka dediščina ni entiteta *per se*.

Ne ponujam instantnih rešitev. Če bi bile te možne, bi se dokopali do njih že na muzejski konferenci leta 1997, ko smo v približno isti zasedbi razpravljali o istih problemih. Želim pa si, da bi sestavek prispeval k širjenju temeljnih, sodobnih heritoloških spoznanj med nami in vzpodbudil prepotreben dialog med dediščinskimi ustanovami samimi. Teoretično heritološko znanje in dialog med arheološko in muzejsko stroko pa sta predpogoj uspešnega dela z javnostjo in najbrž tudi edina pot k rešitvi nastale situacije.

* * *

Arheološka veda je otrok moderne dobe. Razvila se je iz antikvarizma, pod močnim vplivom zgodovine in naravoslovnih ved. Antikvarizem bi lahko malo poenostavljeno opisali tudi kot zbiranje starin z namenom preučevanja preteklosti, predvsem klasičnih dob. Zgodovinska paradigma 19. stoletja je temeljila na Usherjevi kronologiji sveta. Po njegovem izračunu na podlagi Biblije naj bi se prvi dan stvarjenja dogodil v nedeljo zvečer, 23. oktobra, leta 4004 pred Kr. Da bi bila kakšna stvar, kaj šele človeški ostanki, starejši od škofovega izračuna, ni bilo niti za misliti! Tedanji znanstveni svet bi vsakogar raztrgal, njegovi scefрани kosci bi se scvrli na počasnem peklenščkovem ražnju (toliko o znanstvenih paradigmah!). Šele Darwinova evolucionistična misel je odprla nove možnosti preučevanja preteklosti. Arheologija je dobesedno razkrila izvor človeka in z metodo, prevzeto od geologije, postavila nove kronologije. Na podlagi izkopanih ostankov je ponudila trdne dokaze o svetu, ki ga je opeval Homer, o Herodotovih sanjskih deželah, potrdila je Tacitove zapise ter številne druge pisne in epigrafske vire ter nekatere neusmiljeno ovrgla. Odkrila je Trojo, obudila v ponovno življenje stari Egipt in Mezopotamijo, Hetite in klasično Grčijo. Izpod robidovja in kupov smeti je odgrebla veličastni stari Rim. In še bi lahko naštevili in seznamu skorajda ne bi bilo konca, kajti arheološke raziskave so stalen in pomemben sopotnik sodobnosti.

In ne smemo pozabiti, da je arheologija stare civilizacije hkrati tudi vtakala v temelje evropske kulture. Arheološka izkopavanja so z materialnimi dokazi podprla evolucionistično teorijo in bistveno pripomogla k širjenju evolucionističnega diskurza na področje humanistike – kar je odlično sedlo v zgodovinsko in politično matrico tedanjega zahodnega sveta. Obsežne arheološke ekspedicije so redno spremljale vojaška osvajanja manj razvitega, toda z ekonomskimi viri bogatega tretjega sveta. Z izkopaninami so posredno kazali na nižjo razvitost podjarmljenega sveta in s tem javnosti prikazovali kolonializem skorajda kot civilizacijsko dolžnost (bolj razvitega zahodnega sveta). Sijajne arheološke zbirke so v muzejih vseh metropol Zahoda izpričevale o večvrednosti evropske kulture in s tem legitimizirale imperializem in kolonializem. Muzeji so s klasicističnimi stavbami že na zunaj kazali na evropsko kulturo in Evropo kot edino pravo dedinjo in naslednico klasične, antične civilizacije. Arheološke najdbe z ozemelj mogočnih starih imperijev so kot močne metafore pričale o znanju in moči nekdanjih (in s tem tudi sedanjih) imperijev, nosilcev kulture in omike.

Muzejske zbirke imajo čudežno moč, prikazujejo vidno, pripovedujejo pa o tem, česar na razstavi ne vidimo. (Slednje je za javnost ponavadi najmočnejše sporočilo.)

Arheologija je tudi v 20. stoletju nosila velik dej teže zahodne civilizacije: odkrivala in raziskovala je brezštevilne ostanke starih kultur, pripomogla k razkritju in razvozanju mrtvih jezikov in s svojimi spoznanji utrdila temelje poznavanja človekove preteklosti in zgodovine. Še več, z zbirkami, ki so nastale na podlagi arheoloških odkritij, so se razsvetljevale in izobraževale generacije, ki so odločale – in odločajo o usodi sodobnega sveta. Brez vsakega pretiravanja lahko trdimo, da je arheologija prispevala temeljna spoznanja o preteklosti in skupaj z muzeji sooblikovala sodobnega zahodnega človeka. Ob arheologiji nas navdaja čudenje nad odkritji in občudovanje velikega razvoja arheološke znanstvene misli; žal pa tudi groza ob spoznanju, da so rasne teorije zli poganjki z arheološkimi koreninami. Nedolžna teoretična razglabljanja so na koncu obrodila genocidne poboje, dejanja, ki so v 20. stoletju dosegla dno človekovanja.

Arheologi neradi govorimo o tem, kot je tudi muzealcem zdrsnila iz spomina vloga »heimatmuzejev«, kot nadvse uspešnih instrumentov tretjega rajha.

Zgodovina znanosti je sila praktična stvar. Časovna oddaljenost omogoča prepoznati očem vsakdanjosti prikrito bistvo stvari. Izluščen nauk na videz zapletenega razvoja arheološke vede je kratek: najdbe, iztrgane iz najdiščnega konteksta in odnesene iz primarnega okolja, so lahek plen manipulacij. Največkrat političnih. Podobno se godi muzejem, ki so bili (mnogi pa so še danes) tradicionalni, kjer imata prednost zbirka in znanstveno preučevanje. Dediščinski model je v obeh primerih enak, zanj sta značilni dvojici elitizem in hegemonija znanosti, izvirnemu okolju iztrgana dediščina in identitetno ter kulturno podhranjena javnost (narod).

Čas po drugi svetovni vojni je prinesel arheologom katarzo. Pa ne vsem in tudi ne povsod po svetu. V želji odmakniti se od politike se je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja rodila *nova arheologija*. Intelektualno in moralno kot solza čista prizadevanja za znanstveno objektivnost in politično nevtralnost arheološke vede so kaj hitro peljala v avtoritativnost in elitizem. Končni rezultat: pretrgan stik z javnostjo.

Kljub temu arheologija marsikje (tudi pri nas) še vedno vztraja pri avtoritativnem modelu odnosa do javnosti. Za to so številni vzroki: znanstvena terminologija, izdelana metodologija, oprtost na naravoslovje jo legitimizirajo kot vedo, v izsledke katere se ne dvomi. Arheologi pišejo vladne ekspertize in s tem posredno, pa kljub temu močno vplivajo na ceno zemljišč, potek avtocestnih tras in izbor zemljišč, ki jih država odkupi za gradnje. In tako se neopazno, vendar trdno vpregajo v voz »govermentalizma«. Kako že pravijo Srbi? *Kadija tuži, kadija sudi*.

Podobno je tudi pri nas. Odlično metodološko podprta izkopavanja se vrstijo drugo za drugim, posebej od časa gradenj avtocestnega križa. Najdbe, trdo zaščitene z avtorskimi pravicami izkopavalca, čakajo po kletih in skladiščih, da bo prišel čas za poizkopavalne postopke. Koliko jih je, v kakšnem stanju so in kje natančno se največkrat nahajajo, ne ve nihče. Seveda drži, da so znanstvene raziskave gradiva vedno obsežnejše in zahtevnejše, objave čedalje bolj komplicirano delo, ki vzame leta in leta. Pa vendarle to ne more in ne sme biti opravičilo za prevzem gradiva in muzealizacijo, ki pride na vrsto šele dolga leta po izkopavanjih. In glej ga, zlomka! Kot po pravilu, ko pridejo najdbe v muzej, zmanjka sredstev za poizkopavalno obdelavo. (Kaj, če je obratno, da pridejo najdbe v muzej, šele ko zmanjka denarja?) Najdišča, če jih ne preraste avtocesta ali jih niso zadušile novogradnje, počivajo pozabljena od vseh, prepuščena naravi in vandalom. Nekatera so z velikimi stroški in konservatorskimi prizadevanji prezentirana in z zakonom (takorekoč v imenu ljudstva) ter strogimi spomenišskimi predpisi skrbno zavarovana in nedostopna taistemu ljudstvu, v imenu katerega jih varujemo. Slabo upravljanje arheoloških spomenikov, še slabše interpretacije izkopanega gradiva, ki skoraj praviloma leži neobjavljeno izven kraja odkritja, so vzroki, da ljudje doživljajo svojo lastno dediščino – in s tem tudi preteklost – odtujeno.

In tako se nam kar naprej dogaja, da odkopanega in prezentiranega arheološkega najdišča javnost ne povezuje več z najdbami, ki ležijo v bogvekaterem depozu. Tudi eksponatov na razstavi, ki se zgodi desetletja prepozno, ljudje ne doživljajo več kot del izvirnega okolja – še posebej, če prostor odkritja ni več niti označen!

Dejansko lahko rečemo, da gre pri takem početju za izbris najdišča iz izvirnega prostorskega konteksta s pomočjo arheološke stroke – in pasivnostjo muzejskih služb. V zavesti lokalnega prebivalstva je dediščinska vez z izvirnim okoljem pretrgana. Za ceno znanosti in obsežnosti muzejske zbirke. Z vidika lokalnega prebivalstva in sodobne družbe, ki notorično trpi za izgubo identitete, so te izgube dediščine nekaj takega, kot majhne, ponavljajoče se in napredujoče krvavitve v možganih. So uničenje kolektivnega spomina.

Jezik znanosti je jezik moči. Muzejska zbirka, iztrgana iz izvirnega konteksta, pa moč taistega jezika (znanosti in s tem vodilne družbene elite). Če se muzej ne izreka z aktivnim političnim udejstvovanjem, to še ne pomeni, da ni na strani politične elite. Kot tudi ne pomeni, da je nevtralen, če vztrajno molči. Molk je lahko zelo uspešen alibi. Če muzeji javnosti s svojim delovanjem ne nudijo identitetne opore in so neodzivni na potrebe sodobne družbe, igrajo zelo pomembno mimikrično politično vlogo.

Na Zahodu se javnost zaradi ekonomskih in političnih sprememb vse od šestdesetih, sedemdesetih let dalje odziva kot živo, raznoliko družbeno telo. Zaradi zahtev javnosti, ponekod celo uporov, se je spremenila arheološka znanost in se je rodil ekomuzej. Vseuničujoča globalizacija, propad in selitev industrije, beg možganov, raba interneta so dejavniki, ki narekujejo vsebine mednarodnih konvencij, spreminjajo etične kodekse, rušijo znanstvene teorije: dediščina je danes prepoznana kot temeljna pravica posameznika, kot srž narodove identitete, kot kulturni in ekonomski potencial nekega kraja.

Sodobna, holistično koncipirana heritološka znanost obravnava dediščino kot neločljivo celoto spomenikov, snovne in nesnovne kulture, pokrajine in ljudi; temu ustreza tudi koncept sodobnega muzeja – medija. Njegova osrednja naloga je komunikacija v prid skupnosti in posameznikov, v dobrobit celotnega človeštva. Sodobni muzej je središče skupnosti, muzejske zbirke pa ključne za oživitev in razvoj identitete kraja. Z njihovo pomočjo muzej budi v javnosti zavest o pomenu dediščinskih vrednot za obstoj neke skupnosti. Vzpodbuja k varovanju dediščine v izvornih kontekstih. Vse to so varovalke, ki naj bi preprečile manipuliranje z dediščino in demokratizirale sodobno družbo.

Arheološke zbirke so del dediščinske celote skupaj z izvirnim okoljem in pripadajočo lokalno skupnostjo. Inkluzivistični dediščinski princip omogoča skupnosti sodelovanje pri raziskovanju, interpretaciji in odločanju o nadaljnji usodi dediščine. K temu pa sodi pravica do uničenja, kajti dediščina kot univerzalna vrednota pripada vsemu človeštvu. Arheološka dediščina je temeljni, materialni dokaz o obstoju neke skupnosti in dokument njenega posedovanja določenega prostora. S svojo časovno oddaljenostjo predstavlja posebno vez z nevidno preteklostjo, vendar le v primeru, da ni iztrgana iz izvirnega konteksta in ohranja živo dediščinsko vez z lokalno skupnostjo. Muzeji, ki (arheološko) dediščino hranijo, so dolžni zagotavljati komunikacijo njenih vsebin na tak način, da postane kohezivna moč skupnosti in nosilka družbenega, socialnega in gospodarskega razvoja kraja.

* * *

Na koncu vseh teh velikih besed se spodobi, da skušamo vsaj delno odgovoriti na zastavljeno vprašanje, *komu pripadajo arheološke najdbe*. Odgovor je navkljub dediščinski

temi, ki je že po definiciji konfliktno področje, dokaj jasen. Sodobna dediščinska teorija daje prednost ohranjanja v izvornem okolju in za uspešno varovanje spomenikov poudarja nujnost inkluzije lokalne skupnosti. To so tudi temelji legitimnosti in politične korektnosti muzealizacije arheološke dediščine. Prvenstvena pravica se nanaša na lokalno skupnost, ki utemeljeno pričakuje vključevanje v vse faze raziskovanja in interpretacije. Njene želje in potrebe naj bi upoštevali pri vseh pomembnih dediščinskih odločitvah. Tudi muzej, ki je zadolžen za ohranjanje kolektivnega spomina.

V kolikor lokalna skupnost muzeja ne premore, naloge in obveze padejo na bližnji muzej, ki izpolnjuje pogoje varovanja (in komunikacije) z lokalno skupnostjo: oblikovanje lokalnih zbirk (četudi s kopijami predmetov) so ena od dobrih oblik ohranjanja kolektivnega spomina in tvorjenja dediščinske celote s pripadajočo skupnostjo.

Iz prakse in teorije izhaja, da (arheološke) dediščine ne moremo varovati zgolj z zakoni: so pa zakoni temelj varovanja. Da se ključ uspešnega varovanja arheološke dediščine skriva v aktivnem sodelovanju in vključevanju lokalne javnosti, je na Zahodu znano že vsaj dve desetletji. Pri nas ta spoznanja še nimajo prave teže. Kako pa je z legitimnostjo? Skupnost zastopajo v javnosti politiki in v njenem imenu sprejemajo odločitve (vsaj v demokratičnih družbah je tako). Iz tega sledi, da so odločitve o raziskovanju, interpretaciji, prezentaciji in usodi dediščine (tudi arheološke dediščine) politična vprašanja in hkrati vprašanja politike. Odločitve o dediščini so politično korektne ali nekorektne, odvisno od tega, koliko smo javnost, predvsem pa lokalno skupnost in njene potrebe, želje in pričakovanja upoštevali ali ignorirali. Ne čudijo torej izsledki najnovejše slovenske heritološke študije, ki je pokazala, da je usoda dediščine vitalno povezana z odločitvami lokalne politike.

Zato se na letošnjem srečanju ne bi smeli spraševati o tem, v kateri muzej sodijo arheološke najdbe, temveč kako omogočiti inkluzijo lokalnih skupnosti do te mere, da bi izkopavanja ne pomenila siromašenja dediščinske celote izvornega prostora, hkrati pa bi bilo za arheološke predmete v vsakem trenutku strokovno optimalno poskrbljeno. Našo skupno nalogo vidim v tem, da v duhu sodobne heritološke teorije in mednarodnih konvencij prepoznamo model raziskovanja, interpretiranja in varovanja arheološke dediščine, ki bo naši družbi omogočil vključevanje dediščine kot vrednote in kot identitni, kulturni in ekonomski potencial – in bo mladim strokovnjakom omogočal, da ga skupaj z lokalno skupnostjo v polnosti uresničujejo.

Če v sodobni družbi skušamo najti modele znotraj okostenelih dediščinskih ustanov in ne razmišljamo o strukturnih spremembah, teče razmišljanje slejkoprej po inerciji in v smer entropije. Dober model ne ponuja statičnih rešitev. Imeti mora vgrajen mehanizem, ki se avtomatsko odziva na spremembe v okolju. Do njega je mogoče priti samo s strnjenimi močmi in z interdisciplinarnim delom.

Dilemo slovenskih dediščinskih ustanov bi v primeru hrambe arheoloških najdb morda najbolje ponazorile Frommove besede: *Haben oder sein?* V skrivnem muzejskem jeziku to pomeni, da se bo treba odločiti; bomo ustanove, ki imajo moč, ali ustanove, ki služijo potrebam javnosti. Javnost se je že odločila.

Andreja Brancelj Bednaršek

muzejska svetovalka

Belokranjski muzej Metlika

O ARHEOLOŠKI DEDIŠČINI BELE KRAJINE IN PROBLEMIH V ZVEZI Z NJO

NASTANEK MUZEJA IN PRVE ZBIRKE

Belokranjski muzej v Metliki je po dolgoletnih naprežanjih odprlo Muzejsko društvo leta 1951. Zanimivo je, da so ga že takoj na začetku zasnovali kot splošni regionalni muzej, ki je v dveh proštijških sobah obiskovalcem pokazal prve zamatke arheološke, kulturnozgodovinske in etnološke zbirke, v sobi mestne hiše pa so bili razstavljeni predmeti iz narodnoosvobodilnega boja.

Okoli 110 arheoloških najdb s Kučarja pri Podzemlju, ki jih je v letih 1933–36 izkopal Walter Schmid, pa je bilo sploh prvo gradivo, ki je v Metliki čakalo na muzejsko predstavitev. Predmeti starejših arheoloških izkopavanj v Beli krajini so namreč odhajali drugam: v ljubljanski Kranjski deželni muzej, poznejši Narodni muzej in v tujino. Enako je bilo tudi z belokranjskim etnološkim in kulturnozgodovinskim gradivom.

Ker se je članom Muzejskega društva zdelo pomembno poudariti arheološko zbirko, so si že leta 1952 naložili novo nalogo: obnoviti nekdanjo Martinovo cerkev v Metliki in v njej odpreti arheološki oddelek. Mlademu Belokranjskemu muzeju je takrat velikodušno ponudil svojo pomoč ljubljanski Narodni muzej, ki mu je posodil okoli 250 arheoloških predmetov z območja Bele krajine, predvsem z najdišč na Kučarju in v njegovi okolici. V letu 1961 so arheološko zbirko iz Martinove cerkve preselili v metliški grad.

ARHEOLOŠKA IZKOPAVANJA V ORGANIZACIJI BELOKRANJSKEGA MUZEJA

V juniju 1956 je Belokranjski muzej organiziral arheološko izkopavanje na Borštku v Metliki. Raziskovalna dela je vodil kustos Narodnega muzeja Vinko Šribar in odkril 8 žarnih prazgodovinskih grobov in rimski žarni grob iz 2. stoletja. Zaradi pomanjkanja sredstev so se izkopavanja na Borštku nadaljevala šele v letu 1962 in potem s presledki trajala do 1970. Sistematično je bilo raziskane preko 1500 m² površine. Predmete so restavrirali v Pokrajinskem muzeju Ptuj in v Narodnem muzeju v Ljubljani.

Zaradi ogroženosti arheoloških ostalin so se v juliju 1968 v organizaciji Belokranjskega muzeja pričela zaščitna izkopavanja na Kučarju pri Podzemlju, ki jih je vodil dr. Vinko Šribar iz Narodnega muzeja, pomagalo pa mu je sedem študentov arheologije.

Leta 1973 se je v Belokranjskem muzeju zaposlil kustos-arheolog Janez Dular, ki je še isto leto pripravil novo postavitve arheološkega oddelka. V naslednjem letu je v Rosalnicah pri Metliki odkopal deset rimskih grobov z dokaj bogatim inventarjem. Poleti 1975 pa je z dipl. arheologinjo Anjo Dular nadaljeval z zaščitnimi deli na Kučarju. Raziskovanja so tu trajala do leta 1979. Ker je Dular medtem odšel iz Belokranjskega muzeja, je izkopavanja nadaljeval Inštitut za arheologijo SAZU, kjer je bil Dular takrat asistent.

Temeljno delo, ki ga je opravil kustos Janez Dular v Belokranjskem muzeju, je bila inventarizacija 676 arheoloških predmetov, vseh, ki jih je do takrat hranil muzej.

Čeprav muzej potem ni bil več organizator izkopavanj, jih je vsaj do leta 1990 tekoče spremljal in si prizadeval, da bi bile najdbe izročene Belokranjskemu muzeju.

V letu 1985 se je v Moverni vasi začelo arheološko izkopavanje pod vodstvom dr. Mihe Budje z arheološkega oddelka Filozofske fakultete v Ljubljani, sodelovali pa so študenti arheologije. Raziskovalni projekt, ki ga je financiral tudi Belokranjski muzej, se je nadaljeval še v naslednjem letu.

Arheologi Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto pod vodstvom Boruta Križa so leta 1987 pri izkopavanju halštatske gomile na Hribu v Metliki odkrili preko 80 grobov. 225 predmetov je bilo restavriranih, inventarizirala pa jih je dipl. arheologinja Lucija Grahek. Leta 1991 so bile najdbe prikazane na občasni razstavi v Ganglovem razstavišču, potem pa nekatere vključene v stalno arheološko zbirko v metliškem gradu. To so bili za dolgo časa zadnji arheološki predmeti, izročeni Belokranjskemu muzeju.

ODLOČBE OZIROMA KULTURNOVARSTVENA SOGLASJA

Po pregledu arhiva za zadnjih petindvajset let smo ugotovili, da je Belokranjski muzej Metlika od leta 1988 dalje prejel okoli 100 odločb oziroma kulturnovarstvenih soglasij za raziskave in odstranitve arheoloških ostalin. Odločbe oz. soglasja je izdalo Ministrstvo za kulturo RS v največ primerih Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto oz. Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS), Območni enoti Novo mesto, pa tudi oddelku za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Centru za preventivno arheologijo ZVKDS v Ljubljani ter v zadnjih letih družbi ARHOS, d. o. o., Brežice, Otmarju Kovaču, s. p., Ljubljana, Matevžu Lavrincu, s. p., Lahko, družbi PJP, d. o. o., Slovenska Bistrica, družbi Arhotera, d. o. o., Ljubljana, družbi BRENK KLAN & CO., d. n. o., Ljubljana, družbi ARHEJ, d. o. o., Sevnica, Vesni Merc, s. p., Ptuj, družbi VEDOMEK Maribor ter Primožu Stergarju, s. p., Celje.

OPOZORILA

Že moj predhodnik ravnatelj Zvonko Rus se je zavedal, da predaja arheoloških predmetov Belokranjskemu muzeju v skladu z odločbami ne poteka tako, kot bi morala. Poskušal se je dogovoriti, a kakšnega odziva ni bilo.

Tudi sama sem potem začela opozarjati na to problematiko. V Beli krajini se je brez vednosti muzeja dogajalo marsikaj. Ob odprtju Pastoralnega centra v Črnomlju leta 1998 so bile tam razstavljene tudi arheološke najdbe, ki niso bile inventarizirane in nikoli predane muzeju.

Svojo zaskrbljenost, ker muzej v skoraj dvajsetih letih ni prejel niti enega samega arheološkega predmeta, sem leta 2006 z dopisom izrazila na Ministrstvo za kulturo RS in dobila izčrpen odgovor. Med drugim je v njem zapisano: » /.../ strinjamo se z Vami, da je problem oddaje arheoloških najdb v matično-teritorialno pristojni muzej vse bolj pereč, tako zaradi vedno daljših rokov oddaje arheološkega gradiva ter dokumentacije in končne strokovne objave posameznih izkopavanj kot še vedno nezadostne zastopanosti arheologov kustosov v posameznih pokrajinskih muzejih. Žalostno je, da je tako pomembna kulturna krajina, kot je to Bela krajina, brez stalne zaposlenosti kustosa arheologa v pristojnem Belokranjskem muzeju /.../ Glede rokov končne oddaje gradiva v matično-teritorialno pristojni, konkretno Belokranjski muzej, je vsekakor edino prav upoštevati določbe Priporočila mednarodnih načel za arheološka izkopavanja, ki ga je sprejela generalna konferenca organizacije Unesco v New Delhiju, 1956: alineja b) 24. člena priporočila rok 2 let za pripravo preliminarne poročila o arheološkem raziskovanju s strani izkopavalca in nadalje priporočila »zavezanost arheoloških obrasti«, da za obdobje 5 let po odkritju »ne bodo dajale v natančnejše preučevanje niti zbirke najdenih predmetov niti pripadajoče znanstvene dokumentacije brez izkopavalčevega pismenega pooblastila« /.../ Želimo, da bi našo obrazložitev sprejeli z razumevanjem, saj si vselej prizadevamo, da bi ostala arheološka dediščina Bele krajine čim manj okrnjena in da bi kljub aktualnemu razlaganju nekaterih določb veljavnega zakona ZVKDS, čeprav v koliziji tako z vladno uredbo kot vladnim sklepom, našla svoje trajno mesto hrambe v Belokranjskem muzeju /.../ Prav tako si prizadevamo, da se v Belokranjskem muzeju čim prej in za nedoločen čas zaposli kot javni uslužbenec prav kustos arheolog /.../«

Verjeli smo, da bodo napisane besede obrodile sadove: predajo gradiva, zaposlitev kustosa-arheologa. A se je v naslednjih letih zgodila le ena sprememba. Odločbe oz. soglasja je v vednost začel dobivati tudi Dolenjski muzej Novo mesto (zaradi matično-teritorialne pristojnosti za področje arheologije v skladu z Uredbo o vzpostavitvi muzejske mreže za izvajanje javne službe na področju varstva premične kulturne dediščine in določitvi državnih muzejev – U. I. RS, št. 97/00).

MESTNA MUZEJSKA ZBIRKA ČRNOMELJ

V začetku leta 2012 so se začele v Črnomlju intenzivne priprave za postavitve mestne muzejske zbirke. Izbrali so člane strokovne komisije, med katerimi je bila tudi etnologinja Anita Matkovič, muzejska svetovalka Belokranjskega muzeja. Preko nje smo se seznanili s konceptom vsebine, v katerem so bili naštet tudi arheološki predmeti, predvideni za razstavo. Teh predmetov takrat v muzeju nismo imeli, sploh jih še nismo videli in poznali, ker nam niso bili predani. Sklepali smo lahko, da se člani komisije dogovarjajo z Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Novo mesto, brez vednosti muzeja.

Ker se mi je zdelo, da nastaja zbirka v Črnomlju preveč »po domače«, mimo zakonodaje, sem napisala pismo županji Občine Črnomelj, med drugim: » /.../ Arheološke predmete mora Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Novo mesto, najprej predati Belokranjskemu muzeju Metlika, ki bo poskrbel za inventarizacijo, šele potem se bomo lahko pogovarjali o morebitni izposoji predmetov ali izdelavi kopij /.../«

Sledil je sestanek pri črnomaljski županji, na katerem smo bili prisotni direktorica in arheolog Centra za preventivno arheologijo ZVKDS, muzejski svetnik Borut Križ iz Dolenjskega muzeja Novo mesto, dva člana komisije za postavitve zbirke in

jaz. Najpomembnejši sklep je bil, da bo Center za preventivno arheologijo začel Belokranjskemu muzeju predajati gradivo. To se je res zgodilo v juniju in avgustu 2012, ko je muzej v trajno hrambo prejel 2562 arheoloških najdb. Na predajnih zapisnikih je podpisan tudi arheolog Dolenjskega muzeja Borut Križ, ki je bil prisoten ob prevzemu gradiva.

Šele 4. julija 2012 je Občina Črnomelj Belokranjskemu muzeju poslala uradno prošnjo s seznamom arheoloških predmetov, ki bi si jih želeli izposoditi za razstavo. Odgovorila sem, da moramo najprej poskrbeti za inventarizacijo. Ker sami nimamo kustosa-arheologa, je bilo delo opravljeno pogodbeno, za kar smo morali zagotoviti sredstva, a to spada k naši primarni dejavnosti.

Belokranjskemu muzeju je bila večkrat očitana odsotnost Črnomlja iz predstavitve antične podobe Bele krajine (razumljivo, če nismo imeli predmetov), zato smo Občini Črnomelj odgovorili, da bomo s štiriindvajsetimi predmeti z »njihovega seznama« dopolnili stalno razstavo v metliškem gradu. Po temeljitem pregledu arheološke zbirke sta izbor naredila arheologa Borut Križ in dr. Vojka Cestnik, ki je takrat v muzeju inventarizirala predmete. Upoštevala sta, da je 107 predmetov, ki bi jih muzej posodil za razstavo v Črnomlju, sledilo njihovem vsebinskemu konceptu in ta ni bil v ničemer ogrožen.

Zato je toliko težje razumeti odzive na to odločitev. Muzeju, predvsem pa meni osebno, so nekateri člani strokovne komisije izrekli številne očitke, ki so dosegli vrh z grožnjo odgovornosti pred etično komisijo ICOM-a. Doživljali pa smo tudi pritiske s strani lokalne oblasti.

V interesu muzealcev je, da je čim več dediščine na ogled na razstavah, tudi privatnih. Zato smo v Belokranjskem muzeju kljub raznim pomislekom veseli odprtja Mestne muzejske zbirke v Črnomlju. In prepričani smo, da smo ji skupaj z Dolenjskim muzejem Novo mesto, ki nam je stal ob strani, zelo pomagali, da je lahko zaživela. Bil pa je to projekt s preveč napakami, ki se ne sme ponoviti.

STANJE DANES

19. januar 2012 je zadnji datum kulturnovarstvenega soglasja za raziskavo in odstranitev arheološke ostaline, ki ga je Ministrstvo za kulturo RS naslovilo na Belokranjski muzej Metlika. V njem med drugim piše (podobno kot v vseh stotih odločbah oz. soglasjih pred njim) tudi: »Vodja arheološke raziskave je dolžan originalno raziskovalno oziroma najdiščno dokumentacijo oddati v Belokranjski muzej Metlika, Trg svobode 4, 8330 Metlika, najkasneje pet let po zaključku raziskave. Drobne in premične arheološke najdbe se po končani obdelavi, vendar najkasneje pet let po zaključku raziskovanja, trajno shranijo v Belokranjskem muzeju Metlika.«

Po tem datumu dobiva soglasja Dolenjski muzej Novo mesto. To je mogoče celo prav, moti pa me dvoje. Prvič, da nas Ministrstvo za kulturo RS o spremembi ni nič obvestilo (prav tako ni odgovorilo na moj dopis v zvezi s tem), in drugič, da nam soglasij ne pošilja v vednost. Zdaj smo v Belokranjskem muzeju v položaju, ko ne vemo, kaj se dogaja na »našem terenu«. Marsikatero izkopavanje smo namreč fotografsko dokumentirali tudi sami, pustili smo se o čem podučiti, skratka, bili smo obveščeni.

ZAKLJUČEK Z UGOTOVITVAMI

S člankom, v katerem sem se namenoma izognila naštevanju vseh imen ljudi, sem želela sporočiti lastna opažanja v zvezi z varovanjem arheološke dediščine Bele krajine. Posredovana dejstva naj služijo za razpravo v širšem kontekstu problematike. Ta se po mojem mnenju kaže v veliki meri tudi v nepoznavanju in neupoštevanju veljavne zakonodaje. Na primeru dvainšestdesetletnega dela Belokranjskega muzeja lahko podamo naslednje ugotovitve:

- kljub temu, da muzej ni imel ustreznega kadra (kustos-arheolog je bil zaposlen le slaba tri leta), je poskrbel za varovanje belokranjske arheološke dediščine,
- vseh 3477 arheoloških predmetov, ki jih hranimo, je inventariziranih in primarno konserviranih, veliko je tudi restavriranih,
- precej predmetov je na stalnih razstavah v Metliki, Semiču in Črnomlju, drugi so letos dobili prostor v novem arheološkem depozitu na prenovljenem podstrešju metliškega gradu,
- v vseh letih je muzej v zvezi z arheološko dediščino poiskal ustrezno strokovno pomoč, ki so jo v največji meri nudili Narodni muzej Slovenije, Inštitut za arheologijo SAZU in v zadnjem času Dolenjski muzej Novo mesto,
- veliko gradiva na podlagi izdanih odločb oz. soglasij muzeju še ni bilo predanega in čakamo na njegovo izročitev,
- nimamo pomislekov, ker je Vlada Republike Slovenije pooblastila Dolenjski muzej Novo mesto tudi za varovanje belokranjske arheološke dediščine, saj smo prepričani, da bo zelo dobro skrbel zanjo,
- ne strinjamo pa se, da Belokranjski muzej ni več niti »stranski opazovalec« in da nima osnovnih informacij, kaj se v Beli krajini dogaja na področju arheologije.

mag. Uroš Bavec
višji konservator

mag. Marinka Dražumerič
konservatorska svetnica
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto

ZAVOD ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE SLOVENIJE, OBMOČNA ENOTA NOVO MESTO

NEKAJ PRIMEROV DOBRE PRAKSE SODELOVANJA MED DVEMA KOMPLEMENTARNIMA USTANOVAMA

Na območju Dolenjske, ki ga v skladu z upravnimi določili pokriva Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto (skrajšano ZVKDS, OE NM), deluje več muzejev: Dolenjski muzej v Novem mestu, Posavski muzej v Brežicah in Belokranjski muzej v Metliki, omeniti pa še velja, da so z novo zakonodajo nekateri specialni muzeji za zelo ozka področja, kot je Kobariški muzej za spomenike 1. svetovne vojne, v določeni meri pristojni za celotno področje Slovenije, se pravi tudi za Dolenjsko. Sodelovanje med naštetimi ustanovami za varstvo premične in nepremične dediščine se je vzpostavilo že kmalu po ustanovitvi zavoda v Novem mestu leta 1983, zlasti na področju reševanja arheološke dediščine, pogojeno s sodelovanjem znotraj »arheološkega ceha«, ki je sicer vedno obstajalo in našlo rešitev marsikaterega zapleta z reševalnimi akcijami, ki so delovale skoraj izključno na etični in ne na finančni naboj. Tako je na samem začetku Zavoda pristojni arheolog – kustos Posavskega muzeja, v dobršni meri pa tudi kustos Dolenjskega muzeja – opravljal večino zaščitnih in zavarovalnih izkopavanj v občinah ustanoviteljicah. Na območju ZVKDS, OE NM, je bilo plodno sodelovanje celo nadgrajeno do nivoja skupne restavratorske delavnice s kadri, ki so delno muzejski (delno pa sodijo pod zavodov Restavratorski center) in še danes delujejo v delavniških prostorih ZVKDS, OE NM, na gradu Grm. Intenzivno sodelovanje se je ohranjalo še v okvirih zakonskih določil s konca devetdesetih let (Uradni list RS, št. 7/99), in predvsem med leti 2003–2007, ko je Dolenjski muzej – tokrat pod krovno kapo ZVKDS – uspešno izvedel dva samostojna projekta v okviru avtocestnih izkopavanj.

S spremenjeno zakonodajo so se stvari nekoliko spremenile, saj je arheolog-konservator v prvi vrsti postal vrhunski birokrat, ki postavlja pogoje in izvaja nadzor nad različnimi zavarovalnimi posegi. Izbor izvajalcev je prepuščen trgu in muzeji so podobno kot območne enote ZVKDS izgubili nekdanji privilegirani položaj nad izvedbo izkopavalnih in poizkopavalnih postopkov na vseh zavarovalnih izkopavanjih. Kakšna je torej nova oblika sodelovanja med ustanovama? Med nalogami ZVKDS v Zakonu o varstvu kulturne dediščine iz leta 2008 (odslej ZVKD-1, Uradni list RS 16/2008) je tovrstno sodelovanje sicer omenjeno v 1. točki 84. člena, kjer Zavod kot državna javna služba *mdr.* »identificira,

dokumentira, preučuje, vrednoti in interpretira nepremično dediščino ter premično in živo dediščino ter jo predstavlja javnosti v okviru varstva nepremične dediščine«. Vloga ZVKDS (in muzeja) je torej precej ohlapno določena, kljub temu prepoznamo in zaslutimo nekakšno promocijsko funkcijo te ustanove.

Zavod je tedaj skupaj s posamezniki iz Posavskega muzeja (dr. Ivanka Počkar, mag. Alenka Jovanović) pod vodstvom ZVKDS, OE NM, Zavodom za podjetništvo in turizem Brežice in njihovo takratno v. d. direktorico Vesno Savič končal morda kar premalo poznan projekt »Označitve historičnih zgradb v mestnem jedru Brežice in trajne označitve arheoloških izkopanin«. Poleg 14 historičnih točk so bile za označitev arheoloških izkopanin, tlorisno predstavljenih v cestišču in pločnikih, uresničene trajne označitve treh točk (grajsko obzidje, mestno obzidje in severna mestna vrata).

Plodno sodelovanje med posamezniki ZVKDS in muzeji se je izkazalo tudi pri pripravah posameznih razstav. V Dolenjskem muzeju gotovo izstopa razstava o rimskodobnem najdišču Verdun pri Novem mestu, katere glavni avtor je bil nekdanji vodja ZVKDS, OE NM, arheolog Danilo Breščak, ki je v osemdesetih letih vodil arheološke raziskave na tem najdišču. V Belokranjskem muzeju so se pri sodelovanju osredotočili na pripravo stalne razstave oziroma na predstavitev in rekonstrukcijo posameznih stavbnih členov iz zgornje cerkve pri Treh farah v Rosalnicah pri Metliki, sicer pa se sodelovanje kaže tudi pri restavratorskih posegih na posameznih muzealijah, saj ZVKDS, OE NM, že od nastanka neguje in izpopolnjuje restavratorsko dejavnost.

V 80-ih letih 20. stoletja je prišlo do zelo tvornega sodelovanja med etnologinjama Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto in Dolenjskega muzeja, Marinko Dražumerič in Ivico Križ. Prvo uspešno skupno delo je bilo terensko delo pri evidentiranju mlinov in žag ob reki Krki in zbiranje predmetov, povezanih z mlinarsko dejavnostjo, za zbirko muzeja. Ob koncu 80-ih let smo s predstavitvijo najdb z izkopavanj v župnijski cerkvi sv. Jerneja v Šentjerneju dopolnili razstavo muzejske kustosinje Ivice Križ. Z isto kustodinjo Dolenjskega muzeja je leta 1996 tvorno sodeloval tudi soavtor tega prispevka, arheolog Uroš Bavec. Sledilo je skupno delo pri pripravi kataloga in takrat precej odmevne razstave »Od antičnega vrča do majolke«.

Leta 1989 smo šentjernejske najdbe na vabilo Mestnega muzeja Ljubljana predstavili v Kulturno-informacijskem centru Križanke. Razstavo sta pripravila Borut Križ in Marinka Dražumerič. Nekaj let kasneje smo na istem razstavišču postavili tudi razstavo o Krajinskem parku Lahinja, ki smo jo pripravili bolj ali manj vsi tedaj zaposleni na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto.

Z Narodnim muzejem smo sodelovali leta 2001, ko smo za razstavo »Theatrum vitae et mortis humanae, Prizorišče človeškega življenja in smrti«, posodili 6 predmetov z izkopavanj v šentjernejski cerkvi. Arheološka risarka Anđelka Fortuna Saje je pripravila risbe predmetov, mag. Marinka Dražumerič pa na predmete vezane kataloške enote.

V letih 2011–2013 sta bila mag. Marinka Dražumerič in dr. Phil Mason člana delovne skupine pri projektu »Zasnova vsebine Mestne muzejske zbirke v Črnomlju«, ki jo je imenovala Občina Črnomelj. V zbirko so med drugim vključene tudi nekatere arheološke najdbe z izkopavanja v Črnomlju, oba konservatorja pa sta sodelovala tudi pri pripravi besedil za posamezne panoje.

